

VÅR REFERANSE
22/3306

DERES REFERANSE

DATO
07.06.2023

Vedtak

1. Innledning

Finanstilsynet gjennomførte stedlig tilsyn med revisjonsvirksomheten i [redacted] i perioden 30. mai - 1. juni 2022. Selskapet ble høsten 2022 først omdannet til [redacted] før det ble fusjonert med revisjonsselskapet [redacted]

Tilsynet omfattet [redacted] og deg som oppdragsansvarlig revisor. Du var på tilsynstidspunktet største deltaker, styreleder og daglig leder i selskapet samtidig som du var en av to oppdragsansvarlige revisorer. Det var ingen andre ansatte i selskapet. Revisjonsselskapet hadde rundt 280 revisjonsoppdrag.

Bakgrunnen for tilsynet var en innrapportering fra Den norske Revisorforening (DnR) 31. januar 2022.

Formålet med tilsynet var å kontrollere om revisjonsvirksomheten ble drevet i samsvar med gjeldende krav, herunder om oppdragene ble gjennomført i samsvar med god revisjonsskikk. Også etterlevelsen av hvitvaskingsregelverket ble kontrollert.

Finanstilsynets kontroll omfattet to revisjonsoppdrag som du var oppdragsansvarlig revisor for. Det ble avdekket grove og gjentatte pliktbrudd i begge de kontrollerte oppdragene. Finanstilsynet avdekket også brudd på plikter som gjelder for revisjonsselskapet, og som lå under dine ansvarsområder. På denne bakgrunn mente Finanstilsynet at det var grunnlag for å kalle tilbake din godkjenning som statsautorisert revisor. Varsel om et slikt vedtak ble sendt deg 1. desember 2022.

Finanstilsynet har mottatt ditt tilsvaret til varselet datert 11. januar 2023 samt svar på oppfølgingsspørsmål den 11. februar 2023. Finanstilsynet har vurdert dine anførsler, og har justert faktum og vurderinger på de punkter der Finanstilsynet mener at det er riktig å gjøre det. Finanstilsynet mener at det fortsatt foreligger så alvorlige pliktbrudd at det skal fattes vedtak om tilbakekall av din godkjenning som revisor.

Dine anførsler som gjelder forhold som begrunner vedtaket om tilbakekall er behandlet der de innholdsmessig hører hjemme.

2. Rettslig grunnlag

Ny revisorlov trådte i kraft 1. januar 2021. Finanstilsynets kontroll gjaldt revisjonen av årsregnskap for 2021. Finanstilsynet har derfor vurdert revisjonsutførelsen etter gjeldende revisorlov, som gjaldt på tidspunktet for revisjonen.

Hjemmel for å fatte et vedtak om tilbakekall er gjeldende revisorlov § 14-1 første ledd bokstav a), som lyder:

"Finanstilsynet kan kalle tilbake godkjenningen hvis en statsautorisert revisor må anses uskikket fordi vedkommende:

- a. *har overtrådt revisors plikter etter gjeldende lovkrav og overtredelsen er grov eller flere overtredelser til sammen er grove"*

Bestemmelsen er i det vesentlige en videreføring av den som var i tidligere revisorlov, slik at foreliggende rettspraksis og forvaltningspraksis er relevant. Også forarbeidene til den tidligere revisorloven vil være av betydning for eventuelle spørsmål som ikke er omtalt i forarbeidene til gjeldende lov.

2.1 Om overtredelse av revisors plikter

Et vilkår for tilbakekall etter revisorloven § 14-1 første ledd, bokstav a er at det foreligger overtredelser av revisors plikter etter gjeldende lovkrav. Dette omfatter overtredelser av revisorlovgivningen, herunder god revisjonsskikk, og revisjonsforordningen i tilfeller denne gjelder. Også overtredelser av annen lovgivning vil kunne danne grunnlag for vedtak om tilbakekall av godkjenning som revisor. I forarbeidene er brudd på finanstilsynsloven og hvitvaskingsloven nevnt som eksempler på annen lovgivning som i praksis har begrunnet vedtak om tilbakekall av godkjenningen, jf. merknadene til bestemmelsen i NOU 2017:15 Forslag til ny lov om revisjon og revisorer, side 269.

Både revisorloven, revisjonsstandardene og revisjonsforordningen legger opp til at revisor må utøve skjønn i gjennomføringen av revisjonen. Kravet om at revisor skal utføre revisjonen med profesjonell skepsis innebærer en begrensning av skjønnsrommet. Det er en forutsetning for en lovmessig skjønnsutøvelse at det grunnlaget revisor baserer sitt skjønn og konklusjoner på, er tilstrekkelig.

2.2 Om overtredelsen er "grov"

I forarbeidene til gjeldende revisorlov, se NOU 2017:15, merknadene til bestemmelsen på side 269, fremkommer følgende:

"I vurderingen av om overtredelsen er grov skal det legges vekt på hvor grunnleggende og sentrale de overtrådte bestemmelsene er for kvaliteten i revisjonen og yrkesutøvelsen for øvrig. Dersom lovbruddet har fått konsekvenser for andre skal dette tillegges vekt i vurderingen av om forholdet er grovt. Det kan imidlertid være alvorlige feil og mangler i revisjonsutførelsen selv om regnskapet er riktig."

Finanstilsynets konklusjon om at en overtredelse er grov bygger på en konkret vurdering, der de momentene som er nevnt i forarbeidene inngår. Eksempler på grunnleggende elementer i revisjon, som Finanstilsynet mener er avgjørende for revisjonskvaliteten eller yrkesutøvelsen for øvrig, er:

a. *Revisor må ha revisjonsbevis*

Revisor må ha tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for sine konklusjoner knyttet til postene i regnskapet. Dersom slike revisjonsbevis mangler eller er mangelfulle for vesentlige poster, har ikke revisjonsberetningen noen verdi, og i verste fall vil den være uriktig. Manglende eller mangelfulle revisjonsbevis er derfor en grov overtredelse. I innhenting og vurdering av revisjonsbevisene må revisor innta en profesjonell skeptisk holdning.

b. *Revisor må ha kunnskap om virksomheten og regler som gjelder for denne, identifisere risiko og planlegge revisjonen*

For å sikre tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis må revisor identifisere risikoer for feilinformasjon i regnskapet og planlegge hvilke revisjonshandlinger som er nødvendige for å håndtere disse. At revisjonsplanen tilpasses den revidertes virksomhet, er av vesentlig betydning for revisjonskvaliteten. For at revisjonsplanen skal være tilpasset den reviderte, må revisor sette seg inn i den revidertes rammebetingelser og hvordan den konkrete virksomheten drives. Dette må revisor gjøre selv om omfanget og kompleksiteten i den reviderte virksomheten er liten. Fravær av en revisjonsplan, som er egnet til å sikre tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis, er i utgangspunktet et grovt pliktbrudd. I tilfeller der revisor kan dokumentere at det foreligger tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis, selv om revisjonsplanen eller revisors virksomhetsforståelse er mangelfullt dokumentert, har ikke overtredelsen vært avgjørende for revisjonskvaliteten. Dette vil i så fall kunne frata overtredelsen karakteren av å være grov.

c. *Revisjonen må dokumenteres*

Hvis allmennheten ikke kan stole på at revisjonsberetninger og revisorbekreftelser er riktige, har de ingen verdi. For å sikre tilliten er revisorer underlagt tilsyn av Finanstilsynet, som på ulike måter kontrollerer blant annet revisjonskvaliteten. Også andre enn Finanstilsynet skal gjennomføre slike kontroller, både foretaket selv og bransjeorganisasjoner. Kontroller som må baseres på hva revisor i ettertid forklarer om hva som ble tenkt og gjort i revisjonen, vil ikke være effektive. Dersom det ikke foreligger dokumentasjon som viser hvilke vurderinger og handlinger som er utført, på hvilket tidspunkt, av hvem og med hvilken konklusjon, foreligger det ingen reell kontrollmulighet. Dersom dokumentasjonsmangelen er knyttet til etterlevelse av bestemmelser som er grunnleggende og sentrale for revisjonskvaliteten, er dette i seg selv et grovt pliktbrudd.

Finanstilsynets vurdering av hvilke av de avdekkende overtredelser som må anses som grove, fremkommer i punkt 5.

Du anfører i tilsvaret at Finanstilsynet for hver påstått feil må vurdere om feilen er "kvalifisert". Som grunnlag viser du til Norsk Lovkommentar note 292, hvor det står at for at en overtredelse skal anses å være grov, må det "*foreligge en kvalifisert overtredelse av revisors plikter. Ved vurderingen spiller arten og betydningen av den overtrådte plikten og revisors subjektive forhold inn. Det skal legges vekt på hvor grunnleggende og sentrale de overtrådte bestemmelsene er for kvaliteten i revisjonen og yrkesutøvelsen for øvrig*".

Finanstilsynet gjør oppmerksom på at denne noten bygger på forarbeidene til den tidligere revisorloven, Ot. prp. nr. 75 (1997-98). I forarbeidene til ny revisorlov benyttes ikke uttrykket "kvalifisert overtredelse". Det fremgår av begge sitatene over at det avgjørende er hvor grunnleggende og sentrale overtredelsene er for kvaliteten av revisjonen og yrkesutøvelsen. Finanstilsynet har lagt dette til grunn i vurderingene av hva som skal anses som en grov overtredelse.

2.3 Om flere overtredelser til sammen er grove

I vurderingen av hva som er grov overtredelse kan flere overtredelser til sammen utgjøre et grovt pliktbrudd. Dette er klargjort i gjeldende revisorlov, og var også forvaltningspraksis etter revisorloven fra 1999. Finanstilsynet viser til Prop. 37 LS (2019-2020) punkt 21.1.5.

3. Nærmere om bakgrunnen for tilsynet

DnR gjennomførte i 2021 oppfølgingskontroll med revisjonsselskapet og deg som oppdragsansvarlig revisor. Denne kontrollen var en oppfølging av tidligere avholdt ordinær kvalitetskontroll. Ved oppfølgingskontrollen valgte DnR ut to oppdrag hvor du var utpekt som oppdragsansvarlig revisor. Basert på resultatene av kontrollene mente DnR det var rimelig grunn til å vurdere om vilkårene for tilbakekall av godkjenningen som revisor var oppfylt, og innrapporterte deg til Finanstilsynet 31. januar 2022.

Resultatet av DnRs kvalitetskontroll av revisjonsoppdragene kan oppsummeres slik:

- Risikoklassifisering av portefølje ikke i tråd med hvitvaskingsregelverket
- Svakheter ved utført revisjon (salgsinntekter og kundefordringer)
- Generelt svak dokumentasjon

4. Finanstilsynets tilsyn

Finanstilsynet gjennomgikk to av dine revisjonsoppdrag for regnskapsåret 2021 for å kontrollere revisjonsutførelsen. Kontrollen dekket vesentlige områder og risikoområder i revisjonen. Finanstilsynet har også gjennomgått retningslinjer og rutiner for intern kvalitetskontroll samt selskapets retningslinjer og rutiner for å etterleve hvitvaskingsloven.

4.1 Forhold i revisjonsselskapet

I tillegg til å være ansvarlig for mange av selskapets revisjonsoppdrag, var du på tilsynstidspunktet også daglig leder, styreleder, ansvarlig for systemet for kvalitetsstyring (kvalitetsstyringsansvarlig) og ansvarlig for å følge opp hvitvaskingsrutinene (anti-hvitvaskingsansvarlig). Manglende ivaretagelse av ansvar og plikter knyttet til disse rollene er av betydning for revisors personlige godkjenning. Det stedlige tilsynet dekket derfor også oppfyllelse av plikter som påhviler selskapet.

Deltakerne i [redacted] var medlemmer i selskapsmøtet og hadde møte- og stemmerett. På tilsynstidspunktet var du en av tre deltakere i selskapet. Det fremgår av Enhetsregisteret at selskapet ble slettet [redacted]. Selskapets godkjenning som revisjonsselskap ble slettet i Revisorregisteret fra [redacted].

Når en revisor innehar rollene som daglig leder eller styreleder i et revisjonsselskap, vil manglende ivaretagelse av ansvar og oppgaver være pliktbrudd som må vektlegges i vurderingen av om vedkommendes personlige godkjenning som revisor kan og skal kalles tilbake. Dette er også lagt til grunn av Klagenemnden for revisor- og regnskapsførersaker. I sak KRR-2012-4150 uttaler nemnden blant annet:

"Det er således ikke bare de plikter revisor er pålagt med direkte hjemmel i revisorloven som kan danne grunnlag for tilbakekall av godkjenning, og det er etter Klagenemndens syn heller ikke kun de overtredelser som knytter seg til selve revisjonsutførelsen som skal vurderes. Der revisor har ansvaret for at også revisjonsforetaket drives i henhold til gjeldende regelverk, mener nemnden det ville innebære en uheldig tolkning av loven og forarbeidene dersom det ikke skulle kunne få

konsekvenser for revisors godkjenning dersom vedkommende forsømmer sine plikter som ansvarlig i revisjonsforetaket. Slikt ansvar vil for eksempel kunne utledes av lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskaper kapittel 6 II.

Kravet i revisorloven § 3-5 første ledd nr. 1, som sikrer at godkjente revisorer vil ha stemmeflertall i et godkjent revisjonsselskap, er etter Klagenemndens syn ment å bidra til å sikre at revisjonsselskapet driftes på en revisjonsfaglig forsvarlig måte. Dette underbygger at revisorer som har styreansvar i et revisjonsselskap har plikter tilknyttet revisorrollen som også knytter seg til driften av revisjonsselskapet.

As forsømmelser som daglig leder må vurderes i lys av hans plikter som revisor."

Klagenemnden konkluderer deretter:

"Etter Klagenemndens syn har A i kraft av sin stilling som daglig leder og styreleder i revisjonsselskapet ansvar for at selskapet etablerer forsvarlige systemer for intern kvalitetskontroll, jf. revisorloven § 5b-1. Videre har dette ansvaret etter nemndens vurdering en slik tilknytning til As rolle som revisor at ovennevnte brudd representerer pliktbrudd som kan føre til tilbakekall etter revisorloven § 9-1 tredje ledd nr. 2."

Etter revisorloven § 7-1 andre ledd tredje punktum skal en statsautorisert revisor ha ansvar for kvalitetsstyringssystemet i revisjonsselskapet. Svikt i denne rollen vil også kunne ha betydning for vedkommendes personlige autorisasjon.

Det samme gjelder hvor det foreligger brudd på hvitvaskingslovgivningen. Også svikt i ivaretagelsen av plikter som anti-hvitvaskingsansvarlig, jf. hvitvaskingsloven § 8 femte ledd eller som etterlevelsansvarlig, jf. § 35 andre ledd bokstav a, kan inngå i grunnlaget for tilbakekall av revisors godkjenning.

4.1.1 Revisjonsselskapets kvalitetsstyringssystem og ditt ansvar

Revisorloven § 7-1 krever at revisjonsselskap skal ha forsvarlige rutiner for administrasjon, regnskap og informasjonssikring, samt kvalitetsstyring som sikrer at retningslinjer, rutiner og beslutninger blir fulgt i hele organisasjonen. Kvalitetsstyringen skal omfatte et system for å sikre kvaliteten på lovfestet revisjon og oppdrag om revisorbekreftelser. Kravet gjelder også revisorer og revisjonsselskaper som kun reviderer små foretak, selv om kravene skal tilpasses den aktuelle virksomheten. Revisorloven § 7-1 er utfylt av ISQC-1. Finanstilsynet legger til grunn at dette lovkravet langt på vei er tilfredsstillt når det er implementert kvalitetskontrollsystemer i samsvar med ISQC 1.

Revisjonsselskapets retningslinjer og rutiner for kvalitetskontroll ble oversendt Finanstilsynet i forbindelse med det stedlige tilsynet. Det ble oversendt to ulike dokumenter. Det ene benevnes "*Kvalitetsdokument*" (med indeksene 1.1 – 3.1.1). Det andre heter "*Risikovurderinger, retningslinjer og rutiner for oppdragskvalitet*".

ISQC 1 punkt 16 angir hvilke elementer som skal inngå i kvalitetskontrollsystemet. Ett av elementene i kvalitetskontrollsystemet er at etterlevelsen av retningslinjene og rutinene skal overvåkes, jf. ISQC 1 punkt 16, bokstav f). Punkt 48 krever etablering av en overvåkingsprosess som skal sikre at retningslinjene og rutinene er relevante, tilstrekkelige og at de fungerer effektivt. Overvåkingsprosessen skal omfatte en løpende vurdering og evaluering av

kvalitetskontrollsystemet. Ifølge selskapets retningslinjer skal styret *"minst hvert år [skal] vurdere om selskapet lever opp til sine retningslinjer og strategier."* Det er ikke fremlagt noen styreprotokoller som dokumenterer at dette er gjort.

I tilsvaret anfører du at ISQC 1 punkt 16 og 48 er oppfylt. Du anfører blant annet at selskapet hadde innarbeidet ISQC 1 og at disse dokumentene er distribuert internt og ble gjennomgått årlig. De var lagt på fellesområde på server og en papirkopi i egen mappe med en gul lapp påført dato for gjennomgangen. Du opplyser at denne lappen ble fjernet ved oversending til kontrolløren slik at hele teksten i ISQC 1 skulle kunne leses. Du opplyser videre at selskapet har hatt ukentlige "styremøter" der alle rutiner og dokumenter er behandlet av begge styremedlemmene, men at det ikke ble laget protokoller fra styrets møter. Videre opplyser du at selskapet årlig har foretatt kontroll på arbeidspapirer tilfeldig valgt blant oppdragene. Det anføres videre at gjennomgåtte rutiner og oppdragskontroller er arkivert i intern mappe for Intern kontroll, likeså oversikt over timebudsjett per person og oversikt over selskapets kunder med en bekreftelse fra revisorene på at uavhengighet er vurdert og ikke til hinder for å fortsette som revisor. Det fremgår av tilsvaret at dokumentasjonen kan oversendes om ønskelig.

I e-post 3. februar 2023 ba Finanstilsynet om at du oversendte dokumentasjon som ikke tidligere er oversendt og som belyser saken. Du har vist til enkeltstående dokumenter og udokumenterte styremøter, mens revisorloven § 7-1 annet ledd krever at systemet skal evalueres årlig og at funn fra evalueringen og forslag om endringer i systemet skal dokumenteres. Ifølge forskrift om risikostyring og internkontroll § 7 annet ledd skal det minst én gang årlig foretas en oppsummerende vurdering av om internkontrollen har vært gjennomført på en tilfredsstillende måte. Vurderingene skal dokumenteres, jf. § 8, og et sammendrag med konklusjoner om risikosituasjonen og om det er behov for nye tiltak skal foreligge for det enkelte virksomhetsområdet. Daglig leder skal utarbeide denne samlede vurderingen som skal forelegges styret til behandling.

Selv om revisjonsvirksomheten er liten, må du som daglig leder, styreleder og ansvarlig for revisjonsselskapets kvalitetsstyringssystem, sørge for at ansvaret ivaretas på en forsvarlig måte, og at dette dokumenteres. Det foreligger brudd på revisorloven § 7-1 andre ledd, jf. ISQC 1 punkt 16, jf. punkt 48. Forholdet er et pliktbrudd som inngår i grunnlaget for vedtaket om tilbakekall av godkjenningen som revisor.

4.2 Etterlevelse av hvitvaskingsregelverket

Godkjente revisorer og godkjente revisjonsforetak er underlagt hvitvaskingsloven og har en viktig rolle i bekjempelsen av hvitvasking og terrorfinansiering. Arbeidet på hvitvaskingsområdet må inkluderes i revisjonsforetakets styrings- og kontrollstruktur på linje med andre aktiviteter. Rapporteringspliktige skal gjennomføre en virksomhetsinnrettet risikovurdering hvor blant annet egen virksomhet, virksomhetens produkter, tjenester og kundeforhold, type kunder og geografiske forhold tas i betraktning, jf. hvitvaskingsloven § 7. Risikovurderingene skal dokumenteres og holdes oppdatert. Den virksomhetsrettede risikovurderingen er et sentralt element i selskapets styrings- og kontrollstruktur og danner grunnlaget for revisjonsforetakets arbeid mot hvitvasking og terrorfinansiering. Det er gjennom risikovurderingen at behovet for tiltak som kan redusere risikoen for å bli utnyttet i hvitvasking eller terrorfinansiering synliggjøres. Risikovurderingen skal danne grunnlaget for utarbeidelsen av selskapets hvitvaskingsrutiner. Etter hvitvaskingsloven § 8 skal rapporteringspliktige ha oppdaterte rutiner for å sikre at virksomheten håndterer identifisert risiko

og oppfyller plikter etter hvitvaskingslovgivningen. Rutinene skal dokumenteres og være fastsatt på øverste nivå hos den rapporteringspliktige. I selskaper med delt ansvar er dette selskapsmøtet eller styret. Det skal i tillegg utpekes en person i ledelsen som skal ha et særskilt ansvar for å følge opp rutinene og påse at disse etterleves. Rapporteringspliktige skal også sikre at ansatte gis opplæring slik at de er kjent med virksomhetens forpliktelser etter hvitvaskingsregelverket og er i stand til å gjenkjenne forhold som kan indikere hvitvasking. Opplæring skal gis jevnlig slik at kunnskapen vedlikeholdes og oppdateres, jf. hvitvaskingsloven § 36. For nærmere informasjon vises til Finanstilsynets veiledere til hvitvaskingsloven, rundskriv 8/2019, og rundskriv 14/2019 og til Tematilsynsrapport om etterlevelse av pliktene i hvitvaskingsloven på regnskapsførings- og revisjonsområdet datert 21.12.2021.

Som oppdragsansvarlig revisor, daglig leder og styreleder i revisjonsselskapet har du ansvar etter hvitvaskingsloven. I tillegg er du anti-hvitvaskingsansvarlig i selskapet og har ansvar for å følge opp at rutinene implementeres og etterleves i selskapet.

Tilsynet omfattet kontroll av revisjonsselskapets virksomhetsrettede risikovurdering, rutiner for å sikre at virksomheten har håndtert identifisert risiko og oppfyllelse av plikter etter hvitvaskingsloven. Utførte kundetiltak for de to kontrollerte oppdragene ble gjennomgått.

I forkant av det stedlige tilsynet oversendte revisjonsselskapet sine hvitvaskingsrutiner. Selskapets udaterte "*Risikovurdering hvitvasking og terrorfinansiering*" ble først lagt fram under selve tilsynet da du, til tross for at du på tilsynstidspunktet var selskapets anti-hvitvaskingsansvarlig, ikke husket at selskapet hadde en slik risikovurdering. Det samme gjaldt for opplæringsprogrammet som sist var oppdatert 31. desember 2021. I tilsvaret anfører du at du var kjent med dokumentene og hadde oversendt disse til DnR ved kontrollen i 2021, men at du i den stressende situasjonen under tilsynet ikke husket dette. Finanstilsynet påpeker at disse dokumentene skal være oppdaterte.

Virksomhetsinnrettet risikovurdering

Det må fremgå av risikovurderingen at foretaket har identifisert hvilke eksterne forhold (trusler mot virksomheten) og interne forhold (sårbarheter ved virksomheten) som påvirker risikoen for at revisjonsforetaket kan bli brukt som ledd i hvitvasking eller terrorfinansiering. Fordi de eksterne og interne forholdene er bestemmende for revisjonsforetakets risiko, må risikovurderingen inneholde en samlet vurdering av hvordan eksterne og interne forhold påvirker hverandre (risikoen).

Revisjonsforetaket må forstå hvordan foretakets ulike tjenester kan brukes av kunder som ønsker å hvitvaske eller finansiere terror. Dette gjelder også revisjonsoppdrag. Har revisjonsforetaket kunder som driver virksomhet i bransjer med økt risiko for hvitvasking, må risikovurderingen reflektere hvorfor de enkelte bransjer er utsatt for økt risiko for hvitvasking. Den må også identifisere hvilke indikasjoner på hvitvasking eller terrorfinansiering som kan knyttes til de enkelte bransjer.

Videre må risikovurderingen inkludere interne forhold som påvirker risikoen for at foretaket kan bli brukt som ledd i hvitvasking og terrorfinansiering.

Det er revisjonsforetakets *eget* risikobilde som skal kartlegges. Selv om det tas utgangspunkt i en mal for risikovurdering som er utarbeidet av tredjeparter, må slike maler tilpasses den enkelte virksomhet. En konkret tilpassing innebærer at risikovurderingen vil variere i omfang og kompleksitet, avhengig av revisjonsforetakets størrelse, tjenestespekter, kundemasse, internasjonale tilknytning m.m.

Det fremlagte dokumentet inneholder i all hovedsak opplysninger av faktiske opplysninger om virksomheten. Det fremgår ikke noe om interne forhold, tjenestene som tilbys og selskapets kunder som viser hva som eventuelt er en trussel eller sårbarhet for virksomheten. Det er dermed vanskelig å forstå hvilken risiko selskapet mener de enkelte faktaopplysningene representerer for selskapet. Videre mangler dokumentet vurderinger av hvorfor selskapet kan bli brukt som ledd i hvitvasking, herunder at revisjonsselskapet brukes som ledd i tilsøring og mer inngående om hvorfor de enkelte tjenestene som selskapet leverer er utsatt for misbruk, hvilket er grunnleggende for å vurdere den risikoen virksomheten er utsatt for.

En gjennomgang av revisjonsoppdragene viser at flere av selskapets ca. 280 kunder driver virksomhet i bransjer som ifølge Nasjonal risikovurdering er høyrisikobransjer, herunder restaurantbransjen og bilpleie. Revisjonsselskapet skriver i sin virksomhetsinnrettede risikovurdering at *"vi vurderer at vi har en lav andel klienter med høy risiko i porteføljen"*. Selskapet har i et regneark notert hvilken risikoklassifisering hver enkelt kunde har, basert på kriterier som PEP, komplisert eier/kontrollstruktur, bransje med normal/høy risiko, etablering i land med høy risiko, eiere/rettighetshavere i land med høy risiko, kontantbasert omsetning, formål med kundeforholdet og om virksomheten drives i Norge. Ingen er klassifisert med høy risiko, ca. 85 % har lav risiko, mens resterende 15 % er klassifisert med normal risiko. Begrunnelsene er hovedsakelig at klienten er *"kjent i mange år"* og *"ryddig"*. Selskapet har i risikovurderingen skrevet at de har advokater blant kundene, uten å si noe mer om hva dette betyr for risikovurderingen.

I revisjonsselskapets portefølje er det flere kunder som har virksomhet i høyrisikobransjer. Finanstilsynet mener derfor at det har formodningen mot seg at ingen av oppdragene har forhøyet risiko, og at ca. 85 % av oppdragene har lav risiko. På bakgrunn av den aktuelle porteføljen må det forventes at det er kunder som er vurdert til å ha forhøyet risiko, eller i hvert fall normal risiko. Finanstilsynets vurdering underbygges av at selskapet har gjort store endringer i risikovurderingen etter tilsynet. Det vises til den oppdaterte risikovurderingen du etter tilsynet sendte Finanstilsynet der ca. 4 % av kundene har lav risiko, mens de resterende har normal risiko.

Da hvitvasking og terrorfinansiering ofte skjer på tvers av landegrensler, er det ikke bare internasjonale eiere, men også internasjonale kunder og leverandører som kan medføre en økt risiko for at revisjonsselskapet blir utnyttet som ledd i hvitvasking eller terrorfinansiering. Risikovurderingen inneholder ingen vurdering av slike internasjonale kunder og leverandører.

Du anfører i tilsvaret at dokumentet er basert på en mal fra revisorforeningen og ble tilpasset selskapets virksomhet. Når det gjelder at de fleste kundene er klassifisert til lav risiko, anfører du at selv om kunder er i bransjer med høy risiko som utgangspunkt, og dere kjenner disse bransjene, så er risikoen normal hos selskapets kunder. Dette er basert på en totalvurdering ut ifra geografisk beliggenhet, forretningsforbindelser i land med høy risiko og selskapenes reelle rettighetshavere. Du opplyser at alle kundene som i utgangspunktet har høy risiko har vært kunder i en årrekke og at det aldri har blitt funnet tegn til eller avdekket hvitvasking/terrorfinansiering. Du opplyser at risikovurderingen ble endret etter tilsynet på bakgrunn av innspill fra inspektørene, at den gjøres løpende og eventuelle endringer registreres i skjema. Du avviser derfor Finanstilsynets oppfatning om at det har formodning mot seg at 85 % av oppdragene har lav risiko. Uansett mener du at en formodning ikke er tilstrekkelig til å konstatere lovbrudd eller brudd på hvitvaskingsloven § 7.

Finanstilsynet vil i denne forbindelse opplyse at tilsynet ikke driver rådgivning under tilsynet, men kun påpeker feil og mangler som blir avdekket i revisjonsselskapet. Finanstilsynets vurderinger og konklusjoner baserer seg på den dokumentasjon som ble fremlagt forut for, under og etter tilsynet. Finanstilsynet fastholder at det ikke er fremlagt dokumentasjon som underbygger at revisjonsselskapet hadde en oppdatert virksomhetsinnrettet risikovurdering etter de krav som følger av hvitvaskingsloven § 7, og at det dermed foreligger et brudd på bestemmelsen.

Finanstilsynet konstaterer videre at det ikke er dokumentert at den virksomhetsinnrettede risikovurderingen er fastsatt av foretakets øverste ledelse.

Når det gjelder din manglende kjennskap til den virksomhetsinnrettede risikovurderingen, viser du til at du hadde glemt den i den stressede perioden tilsynet fant sted, og at du hadde oversendt dette til DnR ved kontrollen i 2021. Du anfører videre at "*[j]eg har vært ansvarlig for rutinene og de er fastsatt av styret uten at dette er protokollert*". Under tilsynet ble du bedt om å fremlegge den virksomhetsinnrettede risikovurderingen, men du oversendte da på nytt rutinene. Inspektøren forklarte på din forespørsel nærmere hva som menes med en virksomhetsinnrettet risikovurdering, men du visste fortsatt ikke hva dette var. Først noe senere under tilsynet kunne du fremlegge det udaterte dokumentet "Risikovurdering hvitvasking og terrorfinansiering".

Finanstilsynet ser alvorlig på at du som hvitvaskingsansvarlig, daglig leder og styreleder ikke kjenner selskapets egen virksomhetsinnrettede risikovurdering før du ble gjort oppmerksom på denne i forbindelse med tilsynet. Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen forutsettes kjent og skal benyttes i det løpende anti-hvitvaskingsarbeidet. Den virksomhetsinnrettede risikovurderingen skal også være oppdatert. Finanstilsynet mener at du ikke har ivaretatt det ansvaret du har som anti-hvitvaskingsansvarlig.

Hvitvaskingsrutiner

Revisjonsforetaket skal ha skriftlige rutiner som sikrer etterlevelsen av hvitvaskingsregelverket, jf. hvitvaskingsloven § 8. For at rutinene skal virke etter sin hensikt må de være tilpasset virksomhetens art og omfang. De skriftlige rutinene må dekke både plikter som skal sikre at foretaket har forsvarlig styring og kontroll med anti-hvitvaskingsarbeidet og plikter som skal ivaretas av de ansatte i den løpende oppdragsutførelsen. Rutinene må angi *hva* som skal gjøres og *hvordan* dette skal gjøres. Mer detaljerte rutiner som beskriver hvordan pliktene skal utføres (operative rutiner) kan fremgå av egne dokumenter eller systemer, for eksempel i form av sjekklister.

I tilsvaret anfører du at "*[j]eg er av den oppfatning at rutinene er tilpasset selskapet, de er utarbeidet i fellesskap av styremedlemmene og således fastsatt på øverste nivå, men uten at protokoll ble skrevet.*"

Det fremgår av de fremlagte rutinene at de er fastsatt 31. august 2021, men det er ikke fremlagt dokumenter, for eksempel kopi av styrereferat, som bekrefter at rutinene er fastsatt av foretakets øverste organ, slik loven krever. Manglende fastsettelse av rutinene i styre eller selskapsmøte er brudd på hvitvaskingsloven § 8 fjerde ledd.

Risikoklassifisering på oppdragsnivå

Revisjonsselskapet plikter til enhver tid å ha en oppdatert risikoklassifisering av kunden, jf. hvitvaskingsloven § 9, jf. § 24. Dette gjelder uavhengig av hvilken risikoklassifisering som ble gjort

av kunden på tidspunkt for avtaleinngåelse. Formålet er å sikre at riktige kundetiltak gjennomføres overfor den enkelte kunde. Risikoklassifiseringen må ta utgangspunkt i de generelle vurderingene som er gjort i den virksomhetsinnrettede risikovurderingen og deretter i konkrete forhold ved den enkelte kunde. Ved høy risiko for hvitvasking eller terrorfinansiering skal forsterkede kundetiltak gjennomføres. Tiltakene vil variere fra kunde til kunde, men vil i stor grad styres av hvilken bransje og hvilke geografiske områder kunden opererer i. Finanstilsynet mener at rapporteringspliktige må dokumentere særskilte vurderinger knyttet til kundens bransje når kunden driver virksomhet i høyrisikobransjer eller -markeder. For å kunne vurdere den faktiske risikoen ved en kunde som driver virksomhet i en høyrisikobransje, er det nødvendig med kunnskap om *hvorfor* den enkelte bransje/marked anses å være særlig utsatt for hvitvasking. Det vises særlig til hvitvaskingsloven § 6, § 9 første ledd, § 16 og § 17, og Finanstilsynets rundskriv 8/2019 punkt 2.4.

Finanstilsynet gjennomgikk dokumentasjonen av risikoklassifiseringen på oppdragsnivå foretatt i regnearket "*Risikovurdering etter hvitvaskingsloven revisjonsåret 2021 (løpende oppdatert)*". 85 % av kundene var klassifisert med lav risiko for hvitvasking, mens de resterende var klassifisert med normal risiko. Selv om revisjonsselskapet har flere kunder i bransje som tilsier høy risiko, er det ikke dokumentert en konkret vurdering av hvorfor denne klienten ikke har høy risiko etter hvitvaskingsloven. Finanstilsynets gjennomgang av risikoklassifiseringen viser at flere kunder er satt til lav (eller normal risiko), selv om disse kan indikere høy risiko. Det var ikke dokumentert en konkret vurdering av risikoklassifiseringen utover korte kommentarer som for eksempel "*kjent i mange år*", "*ryddig*" og "*ingen drift*".

I tilsvaret skriver du blant annet at "[k]lassifiseringen er vurdert for hver enkelt kunde på oppdragsnivå og fremgår av skjemaet. Alle vurderinger er gjennomført skjønnsmessig på bakgrunn av flere års kjennskap til kunde og deres drift." Du anfører videre at de nevnte stikkordene nettopp viser at det er utført konkrete vurderinger.

Finanstilsynet mener at de nevnte stikkordene ikke gir uttrykk for en tilstrekkelig og oppdatert vurdering av kunden. Når revisjonsforetaket setter majoriteten av kundene til lav risiko for hvitvasking uten en konkret og reell vurdering av hver enkelt kunde, foreligger det brudd på hvitvaskingsloven § 9.

Opplæringstiltak

Revisjonsforetaket skal sikre at ansatte og andre som utfører oppdrag for foretaket gis opplæring, slik hvitvaskingsloven § 36 første ledd krever. Som et minimum må det gis opplæring i hva hvitvasking og terrorfinansiering er, hvilken risikoeksponering virksomheten er utsatt for (sårbarheter og trusler) samt hvilke plikter som følger av hvitvaskingsloven. Opplæringen skal gis jevnlig slik at kunnskapen vedlikeholdes og oppdateres, jf. hvitvaskingsloven § 36 andre ledd.

Du er revisjonsselskapets anti-hvitvaskingsansvarlig, men husket under tilsynet ikke at selskapet har et "*Opplæringsprogram – tiltak mot hvitvasking*". I tilsvaret anfører du at du selvsagt kjente til opplæringsdokumentets eksistens, som du selv har vært med på å utforme og vedta. På grunn av den stressete situasjonen på tilsynstidspunktet ble du usikker på hva som ble etterspurt og husket ikke dokumentet. Du opplyser at opplæringsdokumentet ble oversendt DnR ved kontrollen i 2021.

Finanstilsynet ser alvorlig på at du som anti-hvitvaskingsansvarlig ikke husket at selskapet hadde en egen opplæringsplan, og først kunne fremlegge denne senere under tilsynet sammen med den virksomhetsinnrettede risikovurderingen. Opplæringsplanen forutsettes å være kjent for anti-

hvitvaskingsansvarlig. Finanstilsynet mener at du ikke har ivaretatt det ansvaret du har som anti-hvitvaskingsansvarlig.

Du kunne heller ikke fremlegge dokumentasjon på at du som oppdragsansvarlig har fått opplæring som sikrer at du er kjent med virksomhetens forpliktelser etter hvitvaskingsloven. Slik dokumentasjon i tilstrekkelig omfang er heller ikke lagt fram i tilsvaret eller som svar på Finanstilsynets konkrete oppfølging av detaljene om kursene.

I tilsvaret skriver du at Finanstilsynet har fått oversendt oversikt over gjennomførte kurs, men ikke detaljer for kursene. Finanstilsynet har derfor i en mail den 3. februar 2023 bedt om å få "detaljer for kurs som underbygger at kravene i hvitvaskingslovens § 36 er oppfylt." I din tilbakemelding den 11. februar 2023 viser du til at "[k]ursdokumentasjon for kurset Økonomisk kriminalitet for undertegnede vedlegges." Omtrent 25 % av kursdokumentasjonen som dekker totalt 7 timer gjelder hvitvasking. Kursdokumentasjon Fagdagene Hvitvaskingsloven 29.11.2021 var også vedlagt. Du har ifølge kursoversikten "Gjennomførte kurs fra 2019 til 2021" deltatt på "Fagdagene 2021", men du har ikke registrert gjennomføring av kurset "4C Hvitvaskingsloven i en revisorhverdag".

Finanstilsynet kan bare legge til grunn kursdokumentasjon som gjelder gjennomførte kurs, jf. kursoversikten fra revisorforeningen. Etter Finanstilsynets syn er ca. to timers dokumentert opplæring i temaet hvitvasking over en periode på tre år for lite for en anti-hvitvaskingsansvarlig.

Finanstilsynet mener at systematisk opplæring er viktig, og at manglende gjennomføring av opplæring utgjør brudd på hvitvaskingsloven § 36.

Annet - svar på henvendelser fra myndigheter

Revisjonsselskapet har ikke skriftlig rutine eller systemer som sikrer at det oppfyller kravene om raske og fullstendige svar til offentlige myndigheter om revisjonsselskapet har eller i løpet av de siste fem år har hatt kundeforhold til konkrete personer og om kundeforholdets art, jf. hvitvaskingsloven § 30 tredje ledd.

Du anfører i tilsvaret at selskapet aldri har hatt utfordringer mht. hvitvasking og terrorfinansiering og derfor ikke hadde laget eget skilleark for dette, men at det lett kunne blitt løst om forhold hadde oppstått.

Finanstilsynet konstaterer at revisjonsselskapet rutine inneholder ikke informasjon om hvordan selskapet skal etterleve ovennevnte forpliktelse. Selskapet har heller ikke systemer for dette. Det er brudd på hvitvaskingsloven § 8, jf. § 30 tredje ledd og brudd på § 30 tredje ledd.

Oppsummering

I tilsvaret vedgår du kun at det foreligger brudd på reglene om svar på henvendelser fra myndighetene, og at det under enhver omstendighet ikke er noe grovt brudd på hvitvaskingsreglene.

Finanstilsynet fastholder at det stedlige tilsynet avdekket flere brudd på revisjonsselskapets plikter etter hvitvaskingslovgivningen, herunder mangler ved den virksomhetsinnrettede risikovurderingen, risikoklassifiseringen og opplæring. Det faller inn under ditt ansvar som daglig leder, styreleder og ansvarlig for anti-hvitvaskingsarbeidet å sørge for at det blir utarbeidet en virksomhetsinnrettet risikovurdering og rutiner, samt at selskapets rutiner følges i den daglige driften. Hvis daglig leder ser at det foreligger forhold som innebærer at hvitvaskingsregelverket ikke oppfylles, må vedkommende sørge for at forholdet blir rettet. Som styreleder har du et særlig ansvar for styrets funksjon. I din rolle som anti-hvitvaskingsansvarlig har du et særlig ansvar for å følge opp

hvitvaskingsrutinene. I din rolle som oppdragsansvarlig revisor skal du følge hvitvaskingsreglene i ditt daglige arbeid. Det er Finanstilsynets syn at du ikke har hatt nødvendig oppmerksomhet rettet mot etterlevelsen av hvitvaskingsloven i virksomheten, noe som har ført til manglende eller mangelfull oppfyllelse av lovfastsatte krav. Finanstilsynet anser dette samlet som et grovt brudd på dine plikter som statsautorisert revisor, som inngår i grunnlaget for vedtaket om tilbakekall av godkjenningen som revisor.

4.3 Kontroll av individuelle revisjonsoppdrag

Finanstilsynet gjennomgikk helt eller delvis revisjonsdokumentasjonen for to oppdrag (A og B). Begge oppdragene gjaldt revisjonen av årsregnskapene for regnskapsåret 2021. Oppdragsdokumentasjonen er på papir i klientmapper med henvisning til en del utfyllende elektronisk dokumentasjon.

ISA 240 ble revidert i 2021 og ISA 315 i 2019, begge med virkning for revisjon av regnskaper for perioder som begynner 15. desember 2021 eller senere. I vedtaket vises til punkter i standardene slik de lød før disse revisjonene.

4.3.1 Oppdrag A:

Oppdrag A er en stiftelse som driver samferdselsforskning. Stiftelsen er for en stor del finansiert av offentlige midler, men leverer også konsulenttenester til private aktører i inn- og utland.

4.3.1.1 Vesentlighet

Ved utarbeidelsen av den overordnede revisjonsstrategien skal revisor fastsette en vesentlighetsgrense for regnskapet. Formålet er blant annet å anslå risikoene for vesentlig feilinformasjon og for å kunne fastsette typen, tidspunkt og omfanget av videre revisjonshandlinger, jf. ISA 320 punkt 10 og 11. Det følger av ISA 320 punkt 4 at fastsettelsen av vesentlighet er gjenstand for profesjonelt skjønn som påvirkes av revisors oppfatning av hvilke behov for finansiell informasjon brukerne har.

Du har for begge oppdragene benyttet tilnærmet samme fremgangsmåte ved fastsettelsen av den totale vesentlighetsgrensen. Det er fastsatt en arbeidsvesentlighet og en uvesentlighetsgrense. Vesentlighetsgrensene er fastsatt ved å beregne beløp med utgangspunkt i ulike prosentsetser for i alt fire regnskapslinjer. Deretter er snittet av disse fire beløpene beregnet og dette er utgangspunktet for den totale vesentlighetsgrensen. Du har ingen vurdering av hvem brukerne av regnskapet er, og har dermed heller ingen vurderinger av hvilke regnskapslinjer de viktigste brukerne typisk vil være mest opptatt av. Du har ikke gitt noen nærmere begrunnelser for valgt fremgangsmåte. På spørsmål bekreftet du under tilsynet at du ikke hadde vurdert nærmere hvem brukerne er da du mente at dette ikke er relevant for fastsettelsen av vesentlighetsgrensen. Vesentlighetsgrensen er satt til kr 3 millioner.

I tilsvaret viser du blant annet til at forskjellen mellom den teoretiske vesentlighetsgrensen og den vesentlighetsgrensen du har lagt til grunn ved revisjonen viser at du har benyttet skjønn ved fastsettelsen. Den faktiske vesentlighetsgrensen er satt til kr 3 millioner, mens den teoretisk beregnede er kr 3,4 millioner. Du anfører at det utviste skjønn er profesjonelt *"etter snart 40 år i bransjen"*.

Vesentlighetsberegningen fremstår matematisk og er ikke basert på skjønn med utgangspunkt i hva brukerne av regnskapet vil anse som vesentlige beløp. Oppdrag A er en stiftelse med virksomhet både med og uten skatteplikt. At ikke Stiftelsestilsynet og skattemyndigheter er nevnt som to viktige brukere, er en mangel. Vesentligheten som fremkommer matematisk, kan være et utgangspunkt for anvendelse av profesjonelt skjønn som inkluderer forhold ved virksomheten som tilsier at vesentlighetsgrensen bør settes lavere eller kan økes. Etter Finanstilsynets syn ville sannsynlig utfall av en slik vurdering i dette tilfellet vært en lavere vesentlighetsgrense.

At du ikke har benyttet ditt profesjonelle skjønn til å vurdere den matematisk beregnede vesentlighetsgrensen, er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 320 punkt 4.

4.3.1.2 Regnskapsestimater

Revisor skal i samsvar med ISA 315 opparbeide seg en forståelse av enheten og dens omgivelser samt dens interne kontroll. Formålet er at revisor skal identifisere og vurdere risikoene for vesentlig feilinformasjon i regnskapet som grunnlag for planlegging av revisjonen. Risikoen for feilinformasjon kan skyldes misligheter eller feil på regnskaps- og påstandsnivå og revisor må vurdere begge deler. Risikovurderingen skal gjennomføres i samsvar med ISA 315. Deretter skal revisor planlegge revisjonshandlinger som håndterer de identifiserte risikoene, jf. ISA 330. I tillegg viser Finanstilsynet til revisorloven § 9-9 første ledd andre punktum, som krever at forhold som tilsier at det kan foreligge misligheter og feil, skal dokumenteres særskilt med angivelse av hva revisor har foretatt seg i den anledning.

ISA 540 punkt 13 fastslår spesielt at revisor må opparbeide seg en forståelse av enhetens interne kontroll knyttet til regnskapsestimater og tilhørende tilleggsopplysninger på påstandsnivå. Revisor skal da vurdere iboende risiko og kontrollrisiko hver for seg, jf. ISA 540 punkt 16. Revisor skal videre fastslå om noen av risikoene etter revisors skjønn er særskilte risikoer, jf. ISA 540 punkt 17.

Revisjonsplanen inneholder en kort virksomhetsforståelse for salgsområdet, men ingen nærmere rutinebeskrivelser av et så vesentlig regnskapsestimat som aksjeinvesteringer. For prosjekter i arbeid er det under salgsinntekter slått fast at det er *"svært vanskelig å kontrollere korrekt vurdering"*, mens det under andre fordringer konstateres at prosjekter i arbeid *"anses lite risikofyllt"*.

I tilsvaret skriver du at *"[j]eg er enig i at min risikovurdering for prosjekter i arbeid kan fremstå som lite konsistent (...)"*, men *"at jeg tydelig viser at jeg har forståelse for kundens kontrollaktiviteter (...)"*. Du anfører blant annet at du har god kjennskap til både kunden og bransjen og av erfaring vet at rutinene tilsier god kontroll. Du opplyser at kontrollen din er rettet mot at alle prosjekter er kontrollert av prosjektleder og at denne dokumentasjonen (statusrapport) er henvist til i arbeidspapirene fra interimrevisjonen. Der ble statusrapporten kommentert og lagret på området og var tilgjengelig for inspektørene.

Finanstilsynet har ikke hevdet at virksomhetsforståelsen for salgsområdet er fraværende, men at den er mangelfull og ikke konsistent. For regnskapsestimatet "aksjeinvesteringer" er imidlertid virksomhetsforståelsen fraværende. Din risikovurdering for prosjekter i arbeid fremstår etter Finanstilsynets syn ikke konsistent. Du har ikke gjort en vurdering av den iboende risikoen og kontrollrisikoen hver for seg og risikoene er ikke knyttet mot påstander. Risikovurderingen fremstår dermed som ufullstendig og utydelig. Mangelfullt utført risikovurdering øker risikoen for at anslåtte risikoer ikke håndteres på en slik måte at det innhentes tilstrekkelige og hensiktsmessige

revisjonsbevis, jf. ISA 330 punkt 3. For estimater foreligger det brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 315 punkt 11, jf. ISA 540, punktene 13, 16 og 17.

4.3.1.3 Revisjon av inntekter

I revisjonsberetningen skal revisor bekrefte at årsregnskapet gir et rettviseende bilde i samsvar med det regnskapsregelverket som er benyttet og om det oppfylder gjeldende lovkrav, herunder god revisjonsskikk. Det vises til revisorloven § 9-7 andre ledd. Dette innebærer at revisor skal ha tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for sine konklusjoner. ISA 200 punkt 17 og ISA 500 punkt 6 oppstiller krav om at revisor skal utforme og utføre revisjonshandlinger som er hensiktsmessige ut fra omstendighetene med det formål å innhente tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis. Revisor må også kunne dokumentere at det foreligger slike revisjonsbevis, jf. revisorloven § 9-9. Dersom revisjonen baseres på substanstesting og revisor mener at det foreligger særlig risiko, stiller ISA 330 punkt 21 krav til substanshandlinger som skal håndtere særskilt risiko. Det følger videre av ISA 315 punkt 29 at dersom det foreligger særskilt risiko, skal revisor opparbeide seg en forståelse av enhetens kontroller som er relevant for den aktuelle risikoen.

Virksomheten i oppdrag A er forskning som i stor grad er offentlig finansiert. Enheten er å anse som *øvrige foretak* i regnskapsloven. Ifølge årsregnskapet blir *"prosjektinntekter beregne[t] ut fra førte timer og øvrig belastning på prosjektene. Det avsettes for pågående, ikke fakturerte prosjekter. Forskudd, hvor motytelsen ikke er levert, blir periodisert (ført som gjeld)."*

Det framgår av planleggingen at *"revisjonen baseres på substanstesting"* og at *"fokus rettes mot følgende risiko-områder: 1) Fullstendighet på inntektsområdet [...] 3) Risiko for misligheter [...]"*. Videre framgår det at det knytter seg særskilt risiko til *"salg"* (både kredittsalg og kreditnotaer), det vil si både rutine- og ikke-rutine-transaksjoner. Du har ikke avgrenset den særskilte risikoen, slik at alle salgsinntekter i hele regnskapsperioden er inkludert i denne risikovurderingen.

I revisjonsplanen for salgsinntekter er det angitt at det skal gjøres *"rullerende systemtester for å verifisere vår foreløpige vurdering av kontrollrisikoen når det gjelder fullstendighet, gyldighet og nøyaktighet. Regnskapsanalyse og periodiseringskontroll per 31/12 vurderes. Kontroll av tilskudd. Prosjektgjennomgang."* Det er videre angitt at dette er *"det største og mest omfattende området. Store fakturamengder og mange prosjekter. Svært vanskelig å kontrollere korrekt vurdering av prosjekter i arbeid. Historisk liten risiko for vesentlige feil."*

Du har identifisert at risikoen knytter seg til følgende påstander: fullstendighet, gyldighet, nøyaktighet, periodisering og klassifisering. Det er ikke angitt hvilke påstander den særskilte risikoen er knyttet opp mot, men ut fra sammenhengen antar Finanstilsynet at det er fullstendighetspåstanden.

Du har utført dine revisjonshandlinger med utgangspunkt i et regneark som lister opp prosjektene som kunden har. Du har hentet inn bevilgningsbrevet som dokumenterer grunnstøtten samt sjekket ytterligere ni bevilgningsbrev for å påse at rammen i brevene stemmer med det som er lagt inn i regnearket/kundens oppfølgingssystem. Du har så gått gjennom og ved skjønn plukket ut enkelte prosjekter både ved interimrevisjonen og i årsoppgjøret og stilt spørsmål til klienten om prosjektvurderingene. Av arbeidspapiret for inntekter framgår at *"stikkprøver er tatt mot kontrakter tidligere i år. Kun et fåtall sjekket ved årsskiftet i år."* Utvalgsstørrelsen, det vil si hvor mange prosjekter som skal kontrolleres, er ikke angitt eller begrunnet. Det framgår også av arbeidspapirene

at "rutiner rundt oppfølging synes å være relativt god fra økonomisk side, men usikker på hvilke fokus ledere har på rapporter". Det er ikke dokumentert noe mer rundt denne usikkerheten eller mulige konsekvenser av den. Det er også notert at "ingen følger opp avdelingenes oppfølging". En rød tråd fra planleggingen der identifiserte risikofaktorer blir fulgt opp, foreligger ikke. Det fremgår ikke av arbeidspapirene hvilke konkrete revisjonshandlinger som er gjort for å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis mot de konkrete påstandene som i planleggingen er angitt som relevante. Notatene fremstår som ufullstendige og er uten oppsummeringer og konklusjoner mot påstander.

I tilsvaret skriver du at du har revidert inntektene og vurdert risiki og de kontroller virksomheten har innarbeidet for å sikre korrekt og fullstendig inntektsføring, men medgir at det kan være vanskelig å etterprøve gjennomførte kontroller mot påstander. Du viser til at du har god kjennskap til innarbeidede kontroller som statusrapportering, prosjektleders gjennomgang med prosjektkontroller, avdelingslederens gjennomgang av prosjektene, månedlige ledelsesmøter og rapportering til styret.

Finanstilsynets vurdering er at du ikke har utarbeidet en effektiv revisjonsplan som tydelig angir risikonivå for de relevante påstandene og hvilke revisjonshandlinger som skal utføres for å dekke inn identifisert risiko. Du har uten noen avgrensninger identifisert at det er særskilt risiko knyttet til salg. Om dette er begrenset til fullstendighetspåstanden er uklart, men uansett har du ikke hentet inn hensiktsmessige og tilstrekkelige revisjonsbevis som underbygger at både rutine- og ikke-rutine-transaksjoner er fullstendige gjennom hele regnskapsperioden.

Til tross for at det er særskilt risiko ved salgsinntektene, har du ikke opparbeidet deg en tilstrekkelig forståelse av enhetens kontrollaktiviteter og kontroller som er relevante for den aktuelle risikoen, slik ISA 315 punkt 29 krever. Dette er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 315 punkt 29.

I tilsvaret viser du til "kommentarer i arbeidspapirer og i excel-arket "Prosjekter pr 31.12.21" som dokumentasjon på revisjonsbevis. Finanstilsynet kan ikke se hvordan den beskrevne kjennskapen til de innarbeidede kontrollene er revisjonsbevis i samsvar med ISA 500 punkt 6. Finanstilsynet kan heller ikke se hvordan de handlingene du har gjennomført er tilstrekkelige og hensiktsmessige for å dekke inn den særskilte risikoen som du har identifisert knyttet til alle salgsinntekter gjennom hele året.

Det er Finanstilsynet sin vurdering at det ikke foreligger tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis på inntekter. Dette er et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6.

4.3.1.4 Risiko for misligheter ved inntektsføringen

Ved identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, skal revisor ta utgangspunkt i antakelsen om at det foreligger risikoer for misligheter ved inntektsføring og vurdere hvilke typer inntekter, inntektstransaksjoner eller påstander som kan føre til slike risikoer, jf. ISA 240 punkt 26. Dersom revisor har konkludert med at antakelsen om at det foreligger en risiko for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter knyttet til inntektsføring, ikke er en relevant omstendighet for oppdraget, skal revisor inkludere begrunnelsene for denne konklusjonen i revisjonsdokumentasjonen, jf. ISA 240 punkt 47.

Det følger av ISA 315 punkt 27 at når revisor skal vurdere om identifiserte risikoer er særskilte risikoer, skal revisor ikke ta hensyn til virkningen av identifiserte kontroller som er relatert til risikoen. Revisor kan derfor ikke legge betydelig vekt på etablerte rutiner og kontroller. I samsvar med ISA 240 punkt 12 skal revisor opprettholde profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen og være innforstått med at det kan foreligge vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, uten hensyn til revisors tidligere erfaringer med ærligheten og integriteten til ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll i enheten. Selv om revisor ikke kan forventes å se bort fra tidligere erfaring med enheten med hensyn til ærligheten og integriteten til ledelsen og dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll, er revisors profesjonelle skepsis av særlig betydning ved vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, siden omstendighetene kan ha endret seg, jf. ISA 240 punkt A8.

Når revisor skal fastsette hvilke risikoer som er særskilte risikoer, skal revisor blant annet legge følgende forhold til grunn, jf. ISA 315 punkt 28:

- Hvorvidt risikoen er en mislighetsrisiko
- Transaksjonens kompleksitet
- Graden av subjektivitet ved måling av den økonomiske informasjonen knyttet til risikoen, særlig de målingene som innebærer stor grad av målingsusikkerhet

I dine anførsler skriver du at risikoen for vesentlig feilinformasjon er identifisert og vurdert og at dette fremkommer i revisjonsplanen for salgsområdet og planens 7.1.8.

I revisjonsplanen har du tatt inn en egen tabell om mislighetsfaktorer (7.1.8.3), men her er salgsinntekter ikke nevnt. På et annet sted i revisjonsplanen (for salgsområdet) er det opplyst at "*misligheter i form av uredelig regnskapsrapportering*" og "*misligheter i form av underslag*" er risikoer for salgsområdet. Det er opplistet enkelte aktiviteter i den interne kontrollen som skal dekke disse risikoene. Du har ikke angitt hvilke påstander risikoen for misligheter retter seg mot.

Du skriver i dine arbeidspapirer at potensialet for uredelig regnskapsrapportering er til stede uten å si noe mer konkret om dette. Du mener imidlertid at den interne kontrollen "*dekker*" "*misligheter i form av uredelig regnskapsrapportering*" blant annet på følgende måte:

- "- *Ansattes timer følges opp, oversiktlig organisasjon*" og
- "- *Prosjektoppfølgning, mange og store prosjekter*"

Det er normalt knyttet usikkerhet til fullføringsgrad av den type prosjekter som oppdrag A leverer. Det regnskapsmessige resultatet er på grunn av omfang, kompleksitet og gjennomføringstid for prosjektene beheftet med usikkerhet. Finanstilsynet mener at dette er forhold revisor må legge vekt på i sin vurdering av om det er knyttet særskilt risiko for misligheter ved inntektsføring.

Revisor skal planlegge og gjennomføre en revisjon med profesjonell skepsis og være innforstått med at det kan foreligge omstendigheter som kan medføre at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 200 punkt 15 og ISA 240 punkt 12. Ved vurdering av inntektsføring er utgangspunktet at det foreligger særskilt risiko, og revisor må begrunne at antakelsen ikke er en relevant omstendighet for oppdraget, jf. ISA 240 punkt 47. Det fremkommer ikke av oppdragsdokumentasjonen at du har foretatt en konkret risikovurdering knyttet til misligheter på inntektsområdet og heller ikke hvilke påstander det er knyttet mislighetsrisiko til. Etter

Finanstilsynets syn har du ikke gjennomført relevante revisjonshandlinger med innhenting av tilhørende revisjonsbevis for å dekke inn risikoen for misligheter knyttet til inntektsføringen.

Det foreligger grove brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6, ISA 315 punkt 25 b, ISA 240 punkt 26 og revisorloven § 9-4 fjerde ledd og ISA 240 punkt 12.

I tilsvaret skriver du at *"beskrivelsen av utført arbeid i arbeidspapirene kunne vært bedre, men [du] er uenig i at det foreligger grovt brudd (...)"*. Finanstilsynet kan ikke se at du har konkrete anførsler som endrer Finanstilsynets vurderinger og konklusjon.

4.3.1.5 Misligheter – ledelsens overstyring av kontroller

For å oppnå betryggende sikkerhet plikter revisor å opprettholde profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen, vurdere muligheten for at ledelsen overstyrer kontroller og forstå at revisjonshandlinger som effektivt avdekker feil ikke nødvendigvis er hensiktsmessige når det gjelder å avdekke misligheter, jf. ISA 240 punkt 8, jf. punkt 12. Ledelsen er i en unik posisjon til å begå misligheter, siden den har mulighet til å manipulere registreringer og bevisst utarbeide et feilaktig regnskap ved å overstyre kontroller som ellers synes å fungere formålstjenlig. Selv om risikoen for at ledelsen overstyrer kontroller varierer fra enhet til enhet, er risikoen allikevel tilstedeværende i alle enheter. Som følge av den uforutsigbare måten slik overstyring kan gjennomføres på, er det risiko for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter, og således en særskilt risiko, jf. ISA 240 punkt 31. Uavhengig av revisors vurdering av risikoene for at ledelsen overstyrer kontroller, skal revisor utforme og gjennomføre revisjonshandlinger som følger av ISA 240 punkt 32.

Du har for begge de kontrollerte oppdragene vurdert *"overstyring av interne kontroller"* på samme måte: *"Daglig leder og økonomisjef har mulighet til å overstyre kontroller"*. I begrunnelsen *"parkeres"* risikoen fordi *"daglig leder og økonomisjef fremstår som oppriktig og ærlig, med høye etiske verdier og integritet. Det er ikke funnet indikasjoner på "usunn" atferd eller holdning"*. Du har altså konkludert med at selv om betydningen av denne risikoen er stor, så er sannsynligheten lav og dermed skal den ikke følges opp i revisjonen.

I ditt tilsvaret henviser du til at *"[d]et fremgår av revisjonsplanen at risikoen dekkes ved at vi "Har det med oss ..."*. "Når revisjonsplanen ikke sier noe konkret om hvor risikoen for ledelsens overstyring av kontroller er/hva den er knyttet til eller hvordan du som revisor konkret skal skaffe revisjonsbevis for at denne risikoen er tilfredsstillende håndtert, mener Finanstilsynet at ordene "har det med oss" ikke har noe konkret innhold. Dette understrekes av at du i kolonnen "Følges opp" har svart "Nei".

I ditt tilsvaret skriver du videre at *"[e]n eventuell overstyring fra ledelsens side ville, slik jeg ser det, ha blitt avdekket ved endelig gjennomgang av regnskapet mot revidert saldobalanse."*

Finanstilsynet viser til ISA 240 punkt 32 som slår fast at risiko for ledelsens overstyring av kontroller er tilstedeværende i alle enheter og at dette er en særskilt risiko. "En gjennomgang av regnskapet mot revidert saldobalanse" er ikke tilstrekkelig for å dekke inn en slik særskilt risiko.

Når du ikke har vurdert overstyring av kontroller som en særskilt risiko, og dermed heller ikke har utført adekvate revisjonshandlinger, mener Finanstilsynet at det foreligger et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 240 punkt 31 og 32 og ISA 500 punkt 6. Finanstilsynet mener

videre at du har utvist manglende profesjonell skepsis, jf. revisorloven § 9-4 fjerde ledd, jf. ISA 240 punkt 8, jf. punkt 12.

4.3.1.6 Misligheter – tilgang til likvider

Revisor skal utforme og utføre revisjonshandlinger som er hensiktsmessige ut fra omstendighetene med det formål å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, jf. ISA 500 punkt 6. Det følger av ISA 240 punkt 29 c at revisor skal innlemme et element av uforutsigbarhet i typen, tidspunktet og omfanget av revisjonshandlinger for å håndtere de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter. Revisor skal utvise profesjonell skepsis, jf. ISA 240 punkt 12.

Du har vurdert *"tilgang til likvider"* som en særskilt risiko. Begrunnelsen er *"vesentlige beløp"*. Dette er den eneste mislighetsfaktoren som er identifisert på dette oppdraget, jf. tabellen under punkt 7.1.8.3 i revisjonsplanen. Under punkt 7.1.2 fremgår det hvem hos klienten som har tilgang til bankkonto, og at *"en person må legge inn betaling, mens en må godkjenne"*. Lenger bak i revisjonsplanen under overskriften *"Likvider"* er revisjonshandlingene angitt: *"innhentelse av bekreftelse/kontoutdrag fra finansinstitusjoner. Rullerende kontroll av at kassabeholdningen er avstemt."* Det er her konkludert med *"liten risiko på området"*. I revisjonsdokumentasjonen står det at saldoene ifølge hovedboken stemmer med kontoutdragene fra bank med henvisning til det elektroniske arkivet og at kontoene avstemmes løpende. Det er videre notert at det er noen mindre åpne poster og at transaksjonene må godkjennes av to brukere. Revisor har konkludert med at *"attestasjonsrutiner synes tilfredsstillende"* uten at det er dokumentert noen begrunnelse for denne påstanden.

Når du definerer tilgang til likvider som en særskilt risiko uten tydelig å angi hvilke revisjonshandlinger som skal gjennomføres for å dekke inn risikoen, mangler den røde tråden i revisjonen. De handlingene som er gjennomført på likvidområdet adresserer heller ikke den risikoen som revisor har identifisert.

Du har innhentet informasjonen om arbeidsdelingen på likvidområdet ved forespørsel til klient. Denne informasjonen kunne enkelt vært bekreftet ved å hente inn en revisjonsoppgave direkte fra banken. En slik bekreftelse er av vesentlig høyere kvalitet enn en forespørsel til klienten. I og med at risikoen er vurdert til å være særskilt, er det etter Finanstilsynets mening nødvendig med ytterligere handlinger. Du har ikke innlemmet slike uforutsigbare handlinger i revisjonen.

I tilsvaret anfører du at *"[m]ed bakgrunn i mitt kjennskap til arbeidsdelingen i økonomiavdelingen er mitt skjønn at mislighetsrisikoen er lav og at de kontroller som vi foretar av løpende bankavstemninger er tilstrekkelig til å dekke den profesjonelle skepsis."* Finanstilsynet bemerker til dette at du i din revisjonsplan har identifisert tilgang til likvider som en særskilt (mislighets-)risiko. Verken dine dokumenterte revisjonshandlinger eller dine anførsler underbygger at det er innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis i samsvar med ISA 500 punkt 6. For øvrig viser vi til punkt 4.3 siste avsnitt ovenfor når det gjelder referansen til ISA 240 punkt 29 c (ikke 30 c).

Finanstilsynet mener at de gjennomførte revisjonshandlingene ikke er tilstrekkelige og hensiktsmessige gitt den særskilte risikoen knyttet til likvidområdet, og at du ikke har tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis. Dette er et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA

500 punkt 6, jf. ISA 240 punkt 29 c. Finanstilsynet mener videre at du har utvist manglende profesjonell skepsis, jf. revisorloven § 9-4 fjerde ledd og ISA 240 punkt 12.

4.3.1.7 Manglende revisjonsbevis for vurdering av nærstående parter

Ifølge ISA 550 punkt 4 må revisor opparbeide seg en forståelse av enhetens relasjoner til nærstående parter og transaksjoner med dem. Dette er ifølge ISA 550 punkt 5 relevant for revisors vurdering av om det foreligger mislighetsrisikofaktorer. Det følger videre av ISA 550 punkt 25 a at revisor skal vurdere om de identifiserte relasjonene til nærstående parter og transaksjoner med disse er regnskapsført og om det er gitt tilleggsopplysninger i samsvar med det gjeldende rammeverk for finansiell rapportering.

Oppdrag A er en stiftelse med relativt stor virksomhet og av offentlig interesse. I planleggingen har du konstatert at *"forholdet til nærstående er vurdert"*. Du poengterer at det er viktig å vurdere forholdet opp mot to navngitte samarbeidende selskaper, men revisjonsfilen inneholder ingen dokumentert oppfølging. I revisjonsplanen punkt 7.1.8.1 *"angrepsvinkel"* () konstaterer du at det i 2020 var *"ingen store transaksjoner"* (med nærstående parter). For 2021 er slike transaksjoner ikke vurdert, til tross for at det har vært en større transaksjon knyttet til eierskap i samarbeidspartner. Du har ikke omtalt at styret og daglig leder er nærstående parter eller dokumentert vurderinger om eventuelle transaksjoner mellom stiftelsen og nærstående parter.

I tilsvaret vedgår du at forholdet kunne vært bedre i dokumentasjonen. Du opplyser at forholdet til et selskap som det tidligere ble levert tjenester til på et tidspunkt hadde vært nært, men ikke var det lenger og derfor ikke burde vært nevnt i planen. Når det gjelder den ovenfor nevnte større transaksjonen, er du enig i at du burde ha kommentert i arbeidspapirene at risiko for feil og misligheter er liten da det i selskapet er to store eiere som er større enn den eierposisjonen kunden har.

Det foreligger ingen dokumentert revisjonsmessig oppfølging av transaksjoner med nærstående i oppdragsdokumentasjonen. Sett hen til oppdragets virksomhet og finansiering, anser Finanstilsynet dette som et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 550 punkt 4, 5 og 25.

4.3.1.8 Manglende revisjonsbevis for eksistens og verdsettelse av kundefordringer

Vurdert opp mot revisors vesentlighetsgrense er kundefordringene vesentlige. Revisjonsplanen er: *"Vurder å sende ut saldoforespørsel til kunder per 31.12 for å bekrefte vår foreløpige vurdering av kontrollrisikoen når det gjelder eksistens/tilhørighet. Kontroller innbetalingene etter balansedato for å se om all inntekt/fordringer er riktig periodisert. Vurder tapsavsetningen, inkassorutiner og rutiner for kredittvurdering"*.

Revisjonsplanen angir ikke tydelig hvilken risikogradering som knytter seg til de enkelte påstandene. I planens punkt 7.1.7 om revisjonsstrategien står det bare at *"fokus rettes mot følgende risikoområder: [...] 4) Verdi eiendeler, primært (kunde-)fordringer, [...]"*.

Du har verken hentet inn saldoforespørsler eller innbetalingsbekreftelser. Du har kontrollert saldo i reskontro mot hovedbok samt kontrollert saldo mot åpne poster etter balansedagen. Påstandene eksistens og verdsettelse er de to sentrale påstandene som skal bekreftes for eiendelsposter i balansen. For alle vesentlige poster må det hentes inn revisjonsbevis som er hensiktsmessige og tilstrekkelige med utgangspunkt i risikoen knyttet til regnskapsposten. Selv om risikoen er vurdert

som lav for både eksistens og verdsettelse, er ikke kontroll av saldo i reskontro mot hovedbok og kontroll av saldo mot åpne poster etter balansedatoen tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for disse to påstandene etter Finanstilsynets vurdering. På bakgrunn av ordlyden i revisjonsplanen vil påstanden "verdsettelse" uansett ha forhøyet risiko. Forhøyet risiko innebærer strengere krav til omfang og/eller kvalitet av revisjonsbevisene.

I din anførsel kommenterer du at "[b]etaling av fordringer (evt. også kreditnotaer) i løpet av årets første måneder er etter mitt syn det beste revisjonsbevis for eksistens og verdsettelse av fordringer bokført i det foregående året.". Finanstilsynet mener at "[E]n vurdering av åpne poster i påfølgende år, samt kontroll mot kreditnotaer i påfølgende år (...)" ikke er en betalingsbekreftelse. Revisor bruker her informasjon som er generert av enheten, og dette er ikke tilstrekkelig revisjonsbevis. I slike tilfeller krever ISA 500 punkt 9 at revisor evaluerer hvorvidt informasjonen er tilstrekkelig pålitelig, herunder gjør konkrete handlinger for å underbygge dette. Når risikovurderingen din blant annet er at det skal rettes fokus mot verdi av eiendeler (primært kundefordringer), må dette forstås slik at risikoen er forhøyet knyttet til verdsettelse av kundefordringer. Det stilles da også høyere krav til relevans, pålitelighet og kvantitet av revisjonsbevisene.

Finanstilsynet mener det ikke er innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis for kundefordringer. Bruddet er et grovt brudd på § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6.

4.3.1.9 Stikkprøver i revisjonen

Formålet med stikkprøver i revisjonen er å skaffe et betryggende grunnlag for å trekke konklusjoner om populasjonen som utvalget er trukket fra. Det følger av ISA 530 punkt 6 at revisors utforming av utvalget skal ta hensyn til formålet med revisjonshandlingene og egenskapene ved populasjonen. Det følger av punkt 7 at revisor skal fastsette en utvalgsstørrelse som er tilstrekkelig for å redusere utvalgsrisikoen til et akseptabelt nivå, og av punkt 8 at revisor skal velge ut enheter til utvalget på en slik måte at hver utvalgsenhet har en mulighet for å bli valgt. Etter punkt 15 skal revisor foreta en evaluering av utfallet av stikkprøvene.

I begge de kontrollerte oppdragene benytter du stikkprøver ved utføring av substanshandlinger. Det kommer frem i arbeidspapirene, blant annet for revisjonen av kostnader, at det er testet utvalgte bilag, for flere kontoer og en andel av populasjonen. Du har imidlertid ikke dokumentert din begrunnelse for valgt utvalgsstørrelse eller hvordan bilag er valgt ut. Siden det utføres substansrevisjon, skal du i tillegg vurdere om utestet andel av populasjonen er akseptabel basert på fastsatt vesentlighetsgrense.

Basert på fremlagt dokumentasjon for revisjonen av blant annet inntekter og kostnader, mener Finanstilsynet at du ikke har hatt tilstrekkelig grunnlag for å konkludere med at det er innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis. Forholdet er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd jf. ISA 530 punkt 6-8 og 15. I tilsvaret er du enig i dette.

4.3.1.10 Plasserte midler (omløpsmidler)

Ifølge ISA 315 *Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser*, punkt 11 (c) skal revisor opparbeide seg en forståelse av enhetens valg og anvendelse av regnskapspolicy. Revisor skal videre vurdere om enhetens regnskapspolicyer er i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering.

I årsregnskapet for 2021 er det balanseført ca. MNOK 60 på regnskapslinjen "plasserte midler". I prinsippnoten framgår at "for plasseringer i fonds benyttes markedsverdi som bokført verdi". Øvrige omløpsmidler vurderes etter hovedregelen i regnskapsloven som er laveste verdis prinsipp. Bokføring til markedsverdi må følge den spesielle vurderingsregelen i regnskapslovens § 5-8. Reglen oppstiller fire krav som må oppfylles. Ifølge note 7 årsregnskapet, er anskaffelseskosten til disse plasserte midlene ca. MNOK 51. Dersom plasserte midler hadde vært bokført etter hovedregelen i regnskapsloven (laveste verdis prinsipp), ville altså verdien vært ca. MNOK 9 lavere enn balanseført verdi i årsregnskapet for 2021.

Du har ikke dokumentert en vurdering av om vilkårene for bokføring til markedsverdi er oppfylt for de plasseringene som oppdrag A har per 31. desember 2021. Som svar på Finanstilsynets spørsmål, skriver du: *"Her er det snakk om to porteføljer, vurdert som omløpsmidler, der overskuddslikviditet er plassert. En «buffer» portefølje og en «strategisk» portefølje. Begge plasseringer er gjort gjennom Industrifinans og er lett omsettelige. Verdien er satt til markedsverdi da dette er verdier som oppnås ved innløsning. Det er i arbeidspapir under område 12 kommentert at verdier og avkastning stemmer med oppgaver og det er under konklusjonen på området krysset ut for at plasseringer er korrekt verdsatt. Kopi av årsoppgaver med markedsverdi er arkivert elektronisk under område 12"*.

I ditt tilsvarende understreker du at det ville være unaturlig å omtale et forhold som er uendret over flere år så lenge det fremgår av note hvordan regnskapslinjen er behandlet, behandlingen er vurdert ved tidligere revisjon og er ikke i strid med loven.

Finanstilsynet mener at en vurdering av om enhetens regnskapspolicy er i samsvar med gjeldende rammeverk er spesielt viktig når konsekvensene av en eventuell feil regnskapspolicy blir vesentlig for årsregnskapet. I dette tilfellet er potensiell feil i årsregnskapet tre ganger så stor som revisors vesentlighetsgrense. Finanstilsynet mener at revisors manglende vurdering av om vilkårene i regnskapslovens § 5-8 er oppfylt, er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 315, punkt 11 (c).

4.3.2 Oppdrag B:

Virksomheten i oppdrag B er oppføring av eneboliger og tomannsboliger. Foretaket er etter regnskapsloven i kategorien "små foretak", jf. regnskapsloven § 1-6.

4.3.2.1 Vesentlighet

For beskrivelse av lovkravene vises det til oppdrag A. Dine anførsler i tilsvaret er tilsvarende til anførselene knyttet til oppdrag B. Det vises derfor til punkt 4.3.1.1.

Revisor har for begge de kontrollerte oppdragene benyttet tilnærmet samme fremgangsmåte ved fastsettelsen av den totale vesentlighetsgrensen. Det er også fastsatt en arbeidsvesentlighet og en uvesentlighetsgrense. Vesentlighetsgrensene er fastsatt ved å beregne beløp med utgangspunkt i ulike prosentsetser for i alt fem regnskapslinjer. Deretter er snittet av disse fem beløpene beregnet og dette er utgangspunktet for den totale vesentlighetsgrensen. Revisor har ingen vurdering av hvem brukerne av regnskapet er og dermed heller ingen vurderinger av hvilke regnskapslinjer de viktigste brukerne typisk vil være mest opptatt av. Revisor har ikke gitt noen nærmere begrunnelser for valgt fremgangsmåte. På spørsmål bekrefter revisor at han ikke har vurdert nærmere hvem brukerne er da

han ikke mener at dette er relevant for fastsettelsen av vesentlighetsgrensen. Vesentlighetsgrensen er satt til kr 750.000.

Vesentlighetsberegningen fremstår matematisk og er ikke basert på skjønn der det er vurdert hva brukerne av regnskapet vil anse som vesentlige beløp. Det er etter Finanstilsynets mening irrelevant å vise til at vesentlighetsgrensen er satt til et annet beløp enn den teoretisk beregnede samt snart 40 års erfaring i bransjen som argumenter for at profesjonelt skjønn er utvist så lenge revisor ikke har forklart hvem som er brukerne, hva som vil være viktig for dem og argumentert for en vesentlighetsgrense ut fra brukernes behov. At revisor ikke har benyttet sitt profesjonelle skjønn til å vurdere den matematisk beregnede vesentlighetsgrensen, er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 320 punkt 4.

4.3.2.2 Regnskapsestimater

For beskrivelse av lovkravene vises til oppdrag A.

I tilsvaret anfører du at det på grunn av note 1 Regnskapsprinsipper i årsregnskapet fremgår klart at fullført kontrakts metode ikke er valgt, men at det er gjennomført løpende avregning. Du anfører at det fremgår av revisjonsplanen punkt 7.1.5 at det er foretatt risikovurderinger, og av punkt 7.1.7 at alle vesentlige regnskapslinjer testes uavhengig av risiko, men at det er en mangel at risiki ikke er knyttet opp mot påstander. Du mener at du har utformet og utført egnede revisjonshandlinger for å håndtere vesentlig feilinformasjon ved at balansepostene kundefordringer og andre fordringer revideres med tanke på blant annet eksistens og verdi. Du sier deg derimot enig i at ISA 540 punkt 17 ikke er oppfylt.

Revisjonsplanen inneholder en kort virksomhetsforståelse for salgsområdet. Regnskapsprinsipp for prosjektvurderinger/langsiktige tilvirkningskontrakter fremgår ikke av virksomhetsforståelsen.

Revisjonsklienten er som entreprenør underlagt særregler. Om du har vurdert om oppdrag B oppfyller kravene i bokføringsforskriften delkapittel 8-1, fremgår ikke av oppdragsdokumentasjonen. Bokføringsforskriften stiller blant annet konkrete krav til når og hvordan prosjektregnskap skal føres. Av prinsippnoten til årsregnskapet fremgår det ikke hvilket regnskapsprinsipp som anvendes for langsiktige tilvirkningskontrakter. Det som fremgår om benyttete regnskapsprinsipper, er at *"Årsregnskapet er satt opp i samsvar med regnskapsloven og god regnskapsskikk for små foretak"* (ifølge prinsippnoten i oppdrag B). Prinsippnoten vil følgelig forstås slik at "fullført kontrakt-metode" er benyttet. At "[t]jenester inntektsføres etter hvert som de leveres" trekker i retning av "løpende avregning". Arbeidspapirene til revisor viser at det i praksis er "løpende avregning" som er anvendt. Risikovurderingen for salgsinntekter er beskrevet slik: *"Det største og mest omfattende området. Moderat risiko."* Prosjekter/prosjektvurderinger er ikke nevnt under noen balanseposter i revisjonsplanen.

Din risikovurdering for prosjekter i arbeid framstår etter Finanstilsynets syn mangelfull og lite konsistent. Du har heller ikke gjort en vurdering av den iboende risikoen og kontrollrisikoen hver for seg og risikoene er ikke knyttet mot påstander. Risikovurderingen framstår dermed som ufullstendig og utydelig. Mangelfullt utført risikovurdering øker risikoen for at anslåtte risikoer ikke håndteres på en slik måte at det innhentes tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis, jf. ISA 330 punkt 3. For estimater foreligger det brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 315 punkt 11, jf. ISA 540 punktene 13, 16 og 17.

4.3.2.3 Revisjon av inntekter

For beskrivelse av lovkravene vises til det oppdrag A.

Virksomheten i oppdrag B er oppføring av eneboliger og tomannsboliger. Foretaket er etter regnskapsloven i kategorien "små foretak", jf. regnskapsloven § 1-6. Ifølge årsregnskapet blir "tjenester inntektsfør[t] etter hvert som de leveres". Det er ingen ytterligere beskrivelse av hvilket prinsipp som benyttes for inntektsføringen av byggekontraktene.

Det framgår av planleggingen at "revisjonen baseres på substanstesting" og at "fokus rettes mot følgende risiko-områder: 1) Fullstendighet på inntektsområdet [...] 3) Risiko for misligheter [...]". Videre framgår det at det knytter seg særskilt risiko til "salg" (både kredittsalg og kreditnotaer), det vil si både rutine- og ikke-rutine-transaksjoner. Du har altså ikke avgrenset den særskilte risikoen, slik at alle salgsinntekter i hele regnskapsperioden er inkludert i denne risikovurderingen.

I revisjonsplanen for salgsinntekter er det angitt at det skal "utføres regnskapsanalytiske kontroller og periodiseringskontroll" og "kontroll av prosjektrengnskap". Det er videre angitt at dette er "Det største og mest omfattende området. Moderat risiko".

Du har identifisert at risikoen knytter seg til følgende påstander: fullstendighet, gyldighet, nøyaktighet, periodisering og klassifisering. Det er ikke angitt hvilke påstander den særskilte risikoen er knyttet opp mot, men ut fra sammenhengen antar Finanstilsynet at den knytter seg til fullstendighetspåstanden. Til tross for at du har identifisert særskilt risiko ved salgsinntektene, har du ikke opparbeidet deg en tilstrekkelig forståelse av enhetens kontrollaktiviteter og kontroller som er relevante for den aktuelle risikoen, slik ISA 315 punkt 29 krever. Dette er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 315 punkt 29.

Du anfører i tilsvaret at du har revidert inntektene og vurdert risiki og de kontroller virksomheten har innarbeidet for å sikre korrekt og fullstendig inntektsføring, men ser at det kan være vanskelig å etterprøve gjennomførte kontroller mot påstander da arbeidspapirene ikke er oppsummert eller konkludert mot påstandene.

For Finanstilsynet fremstår det som om du ikke har satt deg inn i bustadoppføringsloven og de kontraktsformer klienten benytter. Hvordan kontrakten er utformet, kan ha betydning for inntektsføringen og estimering av nødvendig garantiavsetning. Dette er brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 250 punkt 11.

I ditt tilsvaret forstår du ikke "hvordan man i den foreløpige tilsynsrapporten kan påstå at jeg ikke har satt meg inn i bustadsoppfølgingsloven [bustadsoppføringslova]".

Du anfører at det fremgår av arbeidspapirene at det er gjennomført kontroll av prosjektrengnskaper mot kontrakt og en av de kontraktene som er vedlagt dokumentasjonen er en blankett fra Standard Norge – Byggeblankett basert på bustadoppføringsloven. Videre anfører du at det fremgår av arbeidspapirene at pågående og ferdigstilte prosjekter er kontrollert, og at dekningsbidraget mot budsjett/kalkyle er kontrollert. Du opplyser at du ikke har begrunnet utvalgsstørrelse da alle prosjekter er kontrollert. Videre anføres at det fremkommer av arbeidspapirene at garantiavsetning

er vurdert. Du er enig i at det fremgår av arbeidspapirene at ett prosjekt er kontrollert mot kontrakt, men anfører at du har sett på de seks prosjektene som pågikk ved årsskiftet.

Så langt Finanstilsynet kan se, er ikke bustadsoppføringslova nevnt i revisjonsplanen. Det er lagt ved en kontrakt i arbeidspapirene som viser til bustadsoppføringslova, men utover dette er det ikke dokumentert noen forståelse for loven eller hvorfor den er viktig for årsregnskapet.

Det foreligger en liste over pågående prosjekter, men en tydelig dokumentasjon på ferdigstilte prosjekter mangler. Du har i arbeidspapirene vist til enkelte prosjektnavn, men det er uklart om det kun er disse som er kontrollert. Dokumentasjonen viser heller ikke tydelig hva du har kontrollert. Utvalgsstørrelsen, det vil si hvor mange prosjekter som skal kontrolleres, er heller ikke angitt eller begrunnet.

Det fremgår av revisjonsdokumentasjonen at ett av prosjektene er kontrollert mot kontrakt, noe du bekreftet under tilsynet. Dette prosjektet utgjør imidlertid kun ca. 11 % av foretakets inntekter i 2021. De resterende prosjektene, som du ikke har kontrollert på tilsvarende måte, utgjør både samlet og hver for seg et vesentlig beløp. Du har ikke forklart hvordan tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis er innhentet for fullstendighetspåstanden for disse prosjektene.

Revisor skal utforme og utføre revisjonshandlinger som er hensiktsmessige ut fra omstendighetene med det formål å innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, jf. ISA 500 punkt 6. Finanstilsynets vurdering er at du ikke har laget en effektiv revisjonsplan som tydelig angir risikonivå for de relevante påstandene samt hvilke revisjonshandlinger som skal gjøres for å dekke inn identifisert risiko. Du har uten noen avgrensninger identifisert at det er særskilt risiko knyttet til salg. Om dette er begrenset til fullstendighetspåstanden er uklart, men uansett har du ikke hentet inn hensiktsmessige og tilstrekkelige revisjonsbevis som underbygger at både rutine- og ikke-rutine-transaksjoner er fullstendige gjennom hele regnskapsperioden.

Basert på de manglene og svakhetene som er omtalt ovenfor, er det Finanstilsynets vurdering at det ikke foreligger tilstrekkelig og hensiktsmessige revisjonsbevis på inntekter. Med bakgrunn i selskapets virksomhet der prosjektvurderinger er så sentrale for årsregnskapet, er dette etter Finanstilsynets vurdering et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6 og ISA 530 punkt 6-8 og 15.

4.3.2.4 Risiko for misligheter ved inntektsføringen

For beskrivelse av lovkravene vises til oppdrag A.

I revisjonsplanen er det tatt inn en egen tabell om mislighetsfaktorer, men salgsinntekter er ikke nevnt blant disse. Derimot er det på annet sted i revisjonsplanen opplyst at "*misligheter i form av uredelig regnskapsrapportering*" og "*misligheter i form av underslag*" er avdekket som risikoer for salgsområdet. Det er opplistet enkelte aktiviteter i den interne kontrollen som skal dekke disse risikoene. Det er videre anført at "*daglig leder har lang fartstid som leder og således erfaring med de kontrollrutiner som er innført. Dette øker imidlertid også risikoen for "uvaner" som må vurderes fra revisjonens side*". Det fremgår ikke av oppdragsdokumentasjonen hva disse "*uvanene*" kan være eller hva du har gjort for eventuelt å avdekke risikoen for feilinformasjon knyttet til slike "*uvaner*" og konsekvensene av dem, men revisjonsplanen må forstås slik at dette øker risikoen for misligheter. Du har ikke angitt hvilke påstander risikoen for misligheter retter seg mot.

Du skriver i dine arbeidspapirer at potensiale for uredelig regnskapsrapportering er til stede, men uten å si noe mer konkret om dette. Du skriver imidlertid at den interne kontrollen "dekker" *"misligheter i form av uredelig regnskapsrapportering"* blant annet på følgende måte:
 "- Ansattes timer følges opp, oversiktlig organisasjon" og
 "- Prosjektoppfølgning enkel da det er få prosjekter"

Foretak B benytter løpende avregning av inntekter som regnskapsprinsipp. Ved løpende avregning skal inntekt resultatføres i takt med fremdriften. Det vil kunne være usikkerhet knyttet til fullføringsgrad, og regnskapsmessig resultat av pågående anleggskontrakter vil kunne være beheftet med usikkerhet på grunn av betydelig omfang og lang tilvirkningstid. Løpende avregnings-metoden anses som en mer komplisert metode som innebærer større grad av usikkerhet enn fullført kontrakt-metoden. Finanstilsynet mener at dette er et forhold revisor må legge vekt på i sin vurdering av om det er knyttet særskilt risiko for bevisst eller ubevisst feilrapportering av inntekter.

Revisor skal planlegge og gjennomføre en revisjon med profesjonell skepsis og være innforstått med at det kan foreligge omstendigheter som kan medføre at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. ISA 200 punkt 15. Ved vurdering av inntektsføring er utgangspunktet at det foreligger særskilt risiko, og revisor må begrunne at antakelsen ikke er en relevant omstendighet for oppdraget, jf. ISA 240 punkt 47.

Du vedgår at revisjonsplanen kan synes svak ved at den ikke nevner konkret salgsinntekter i tabellen over mislighetsfaktorer, men du anfører at misligheter i revisjonsplanen er nevnt i punkt 7.1.8 og under Salgsområdet. I ditt tilsvarende skriver du videre blant annet at "[j]eg er av den oppfatning at når man kontrollerer samtlige avsluttede og pågående prosjekter så er risikoen for misligheter begrenset." Under forutsetning om at revisor mener at mislighetsrisikoen ved inntektsføringen knytter seg til fullstendighetspåstanden (jf. revisjonsplanens punkt 7.1.7), fremstår det for Finanstilsynet uklart hvilke revisjonshandlinger som er gjennomført for å dekke inn denne risikoen. Revisor har for eksempel ikke dokumentert hvordan han eventuelt har kontrollert at samtlige prosjekter med leveranser i 2021 faktisk er løpende inntektsført. Revisor har videre heller ikke dokumentert om prosjektet kontrollert mot kontrakt er revidert med utgangspunkt i kontrakten mot regnskapet eller motsatt vei. Dette er avgjørende for hvilken påstand revisor får revisjonsbevis på.

Det fremkommer ikke av oppdragsdokumentasjonen at du har foretatt en konkret risikovurdering knyttet til misligheter på inntektsområdet og heller ikke hvilke påstander det er knyttet mislighetsrisiko til. Etter Finanstilsynets syn har du ikke gjennomført relevante revisjonshandlinger med innhenting av tilhørende revisjonsbevis for å dekke inn risikoen for misligheter (feilrapportering) knyttet til inntektsføringen. Finanstilsynet mener videre at du har utvist manglende profesjonell skepsis, revisorloven § 9-4 fjerde ledd, jf. ISA 240 punkt 12.

Det foreligger grove brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6, ISA 315 punkt 25 b, ISA 240 punkt 26 og revisorloven § 9-4 fjerde ledd, jf. ISA 240 punkt 12.

4.3.2.5 Misligheter – ledelsens overstyring av kontroller

For beskrivelse av lovkravene vises til oppdrag A.

Din vurdering av risikoen for "overstyring av interne kontroller" er lik den for oppdrag A: "Daglig leder har mulighet til å overstyre kontroller". I begrunnelsen "parkeres" risikoen fordi "daglig leder fremstår som oppriktig og ærlig, med høye etiske verdier og integritet. Det er ikke funnet indikasjoner på "usunn atferd eller holdning". Du har altså konkludert med at selv om betydningen av denne risikoen er stor, så er sannsynligheten lav og dermed skal den ikke følges opp i revisjonen.

I ditt tilsvarende henviser du til at "[d]et fremgår av revisjonsplanen at risikoen dekkes ved at vi "Har det med oss ..."" Når revisjonsplanen ikke sier noe konkret om hvor risikoen for ledelsens overstyring av kontroller er/hva den er knyttet til eller hvordan du som revisor konkret skal skaffe revisjonsbevis for at denne risikoen er tilfredsstillende håndtert, da har ikke ordene "har det med oss" noe konkret innhold. Dette understrekes av at du i kolonnen "Følges opp" har svart "Nei".

Når du ikke har vurdert overstyring av kontroller som en særskilt risiko og dermed heller ikke har utført adekvate revisjonshandlinger, mener Finanstilsynet at det foreligger et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 240 punkt 31 og 32 og ISA 500 punkt 6. Finanstilsynet mener videre at du har utvist manglende profesjonell skepsis, jf. revisorloven § 9-4 fjerde ledd, jf. ISA 240 punkt 8 jf. punkt 12.

4.3.2.6 Misligheter – tilgang til likvider

For beskrivelse av lovkravene vises til oppdrag A.

Du har vurdert "tilgang til likvider" som en særskilt risiko. Dette er den eneste mislighetsfaktoren som er identifisert på dette oppdraget, jf. tabellen under punkt 7.1.8.3 i revisjonsplanen. Begrunnelsen er "vesentlige beløp". Det fremgår av tabellen at [redacted] betaler". Dette er henholdsvis styreleder og regnskapsansvarlig. Ifølge revisjonsplanen har "Enkelte ansatte i selskapet [har] gode muligheter for underslag med tanke på ulegitimerte uttak [...]". Lenger bak i revisjonsplanen under overskriften "Likvider" er revisjonshandlingene "innhentelse av bekreftelse/kontoutdrag fra finansinstitusjoner". Det er her konkludert med "liten risiko". I revisjonsdokumentasjonen står det at saldoene ifølge hovedboken stemmer med kontoutdragene fra bank med henvisning til det elektroniske arkivet.

Når du definerer tilgang til likvider som en særskilt risiko uten å være tydelig på hvilke revisjonshandlinger som skal gjennomføres for å dekke inn risikoen, mangler den røde tråden i revisjonen. De handlingene som er gjennomført på likvidområdet adresserer heller ikke den risikoen som du har identifisert. Informasjonen om arbeidsdelingen hos klient og klientens regnskapsfører på likvidområdet kunne enkelt vært bekreftet ved å hente inn en revisjonsoppgave direkte fra banken. I og med at risikoen er vurdert til å være særskilt, og du til og med har fremhevet at enkelte ansatte tilknyttet selskapet har gode muligheter for underslag ved ulegitimerte uttak, er det etter Finanstilsynets mening nødvendig med ytterligere revisjonshandlinger. Ifølge ISA 240 punkt 29 c skal revisor innlemme et element av uforutsigbarhet i typen, tidspunktet og omfanget av revisjonshandlinger for å håndtere de vurderte risikoene for vesentlig feilinformasjon som skyldes misligheter. Du har ikke innlemmet slike uforutsigbare revisjonshandlinger, som for eksempel kontroll av utvalgte utgående transaksjoner på bankkontoer.

I ditt tilsvarende viser du til at dere gjør "kontroll av selskapets avstemming" og også at slike kontroller er et element av uforutsigbarhet. Du fremhever at "[h]er er det også tale om en

regnskapsfører og dermed ikke egne ansatte som bokfører og avstemmer." Finanstilsynet vil her understreke at du har konkludert med særskilt risiko knyttet til tilgang til likvider *til tross* for den arbeidsdelingen som du beskriver med ekstern regnskapsfører. Hva en "kontroll av selskapets avstemming" innebærer må være tydelig og konkret beskrevet, ikke minst med tanke på hvor mange transaksjoner som kontrolleres og hvilke perioder som kontrolleres, for å dekke inn en særskilt risiko. Det må også dokumenteres på hvilken måte en slik kontroll kan være uforutsigbar. For øvrig viser vi til punkt 4.3 siste avsnitt ovenfor med tanke på referansen til ISA 240 punkt 29 c (ikke 30 c).

Finanstilsynet mener at de gjennomførte revisjonshandlingene ikke er tilstrekkelige og hensiktsmessige for å dekke inn den særskilte risikoen knyttet til likvidområdet, og at du ikke har innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis. Det er grove brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6, jf. ISA 240 punkt 29 c. Finanstilsynet mener videre at du har utvist manglende profesjonell skepsis, jf. revisorloven § 9-4 fjerde ledd, jf. ISA 240 punkt 8 jf. punkt 12.

4.3.2.7 Manglende revisjonsbevis for eksistens og verdsettelse av kundefordringer

Kundefordringene er ca. MNOK 8 og utgjør dermed om lag 50 % av verdiene i balansen. Til tross for dette har du verken hentet inn saldoforespørsler eller innbetalingsbekreftelser. Du har kontrollert saldo i reskonto mot hovedbok samt kontrollert saldo mot åpne poster etter balansedagen. Revisjonsplanen sier at følgende skal gjøres: *"Vurdere å sende ut saldoforespørsel til kunder per 31.12. Kontroller innbetalingene etter balansedato for å se om all inntekt/fordringer er riktig periodisert. Vurder tapsavsetning"*. Revisjonsplanen gir ikke tydelig anvisning på hvilken risikogradering som knytter seg til de enkelte påstandene. I planens punkt 7.1.7 om revisjonsstrategien poengteres det at *"fokus rettes mot følgende risikoområder: [...] 4) Verdi eiendeler, primært (kunde-)fordringer, [...]"*.

I tilsvaret anfører du at arbeidspapirene viser at du sjekket tapsføringer i 2022, åpne poster pr 7. februar 2022 samt eventuelle krediteringer i 2022, og at du har vurdert at disse kontrollene sammen med at selskapet har ekstern regnskapsfører som tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for at kundefordringenes verdi pr 31. desember 2021 var til stede.

Påstandene eksistens og verdsettelse er de to sentrale påstandene som skal bekreftes for eiendelsposter i balansen. For alle vesentlige poster må det hentes inn revisjonsbevis som er hensiktsmessige og tilstrekkelige med utgangspunkt i risikoen knyttet til regnskapsposten. Selv om risikoen er vurdert som lav for både eksistens og verdsettelse, er ikke kontroll av saldo i reskonto mot hovedbok og kontroll av saldo mot åpne poster etter balansedatoen tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for disse to påstandene. På bakgrunn av ordlyden i revisjonsplanene må påstanden *"verdsettelse"* uansett ha forhøyet risiko. Forhøyet risiko innebærer strengere krav til omfang og/eller kvalitet av revisjonsbevisene. Når kundefordringene er mer enn doblet fra året før og der balanseposten per 31.12 utgjør mer enn ti ganger revisors vesentlighetsgrense, vil det være nødvendig å bygge på eksterne revisjonsbevis som saldobekreftelser og/eller innbetalingskontroller.

Finanstilsynet mener at det ikke er innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for kundefordringer, og at dette er et grovt brudd på revisorloven § 9-4 tredje ledd, jf. ISA 500 punkt 6.

5. Finanstilsynets vurdering av vilkårene for å fatte vedtak om tilbakekall av godkjenning

Finanstilsynet viser til punkt 2 som inneholder en nærmere omtale av hjemmelen for tilbakekall av godkjenningen som revisor i revisorloven § 14-1 første ledd bokstav a.

5.1 Vilkåret om "grove" overtredelser av revisors plikter

For at et vedtak om tilbakekall skal kunne fattes, må revisor ha overtrådt sine plikter etter gjeldende lovkrav.

Det fremgår av punkt 4 at du har overtrådt en rekke plikter etter gjeldende lovkrav. Flere av de påpekte feilene og manglene ble også påpekt ved DnRs tilsyn i 2020 og 2021. Følgelig er det konstatert grove mangler ved revisjonsutførelsen tre år på rad.

Det fremgår av punkt 5 at følgende overtredelser er grove hver for seg:

- Revisor har ikke innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis for inntekter, jf. punkt 4.3.1.3 og 4.3.2.3
- Mangelfull identifisering og vurdering av risiko for misligheter ved inntektsføringen, jf. punkt 4.3.1.4 og 4.3.2.4
- Revisor har ikke innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis knyttet til risikoen for misligheter ved inntektsføringen, jf. punkt 4.3.1.4 og 4.3.2.4
- Mangelfull vurdering av risiko for ledelsens overstyring av kontroller, jf. punkt 4.3.1.5 og 4.3.2.5
- Revisor har ikke innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis knyttet til risikoen for ledelsens overstyring, jf. punkt 4.3.1.5 og 4.3.2.5
- Revisor har ikke innhentet tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis knyttet til mislighetsrisikoen på likvidområdet og mangelfull vurdering av risiko for misligheter knyttet til likvider, jf. punkt 4.3.1.6 og 4.3.2.6
- Mangelfull vurdering og revisjon av nærstående parter, jf. punkt 4.3.1.7
- Manglende revisjonsbevis for eksistens og verdsettelse av kundefordringer, jf. punkt 4.3.1.8 og 4.3.2.7

I tillegg mener Finanstilsynet at manglende etterlevelse av hvitvaskingsloven til sammen er et grovt brudd, jf. punkt 4.2.

Selv om enkelte av overtredelsene som beskrevet i punkt 5, og som Finanstilsynet har ansett som grove, ikke skulle være det, er antallet pliktbrudd og alvorligheten av disse slik at overtredelsene uansett til sammen er grove.

Dersom det legges til grunn at det er gjort revisjonshandlinger eller vurderinger som ikke er dokumentert i punkter der Finanstilsynet har begrunnet vedtaket med at dette mangler, er dokumentasjonsmanglene så mange og alvorlige at de til sammen er grove, og i seg selv utgjør et grunnlag for vedtak om tilbakekall. Det vises til den nærmere omtalen i punkt 2.2 bokstav c.

Finanstilsynets konklusjon

Finanstilsynet mener at vilkåret om at det foreligger en grov overtredelse eller at flere overtredelser til sammen er grove, er oppfylt.

5.3 Uskikkethetsvurderingen

Det er et vilkår for vedtak om tilbakekall at revisoren må anses "uskikket" til å være statsautorisert revisor. Grunnlaget for vurderingen vil være det samlede bildet av de overtredelsene som hver for seg eller til sammen er grove.

Følgende er inntatt i merknadene til § 14-1 i NOU 2017:15, side 269:

"Grunnvilkåret om at revisor skal anses uskikket, understreker at tilbakekall av godkjenningen er et preventivt tiltak for å hindre uønsket yrkesutøvelse. Vurderingen knyttes til om revisoren, ut fra de lovbrudd som er konstatert eller den utviste adferden, vil være skikket til å være statsautorisert revisor. Det skal legges vekt på om grunnlaget for tilbakekallet viser at revisoren ikke vil ha evne eller vilje til å ivareta sine oppgaver som revisor, og om grunnlaget for tilbakekallet gjør at den nødvendige tilliten til revisoren ikke lenger er til stede. Det forhold at revisor eller revisjonsselskap i ettertid har iverksatt tiltak som innebærer en oppretting av de feil og mangler som er avdekket, eller har en plan for slike tiltak, er ikke tilstrekkelig for å kunne legge til grunn at personen eller selskapet ikke lenger er uskikket. I vurderingen kan også tilliten til revisjonsinstituttet og revisjonsbransjen, herunder revisors rolle som allmennhetens tillitsperson, vektlegges. Fravær av kritikk fra revisjonskunder, offentlige myndigheter eller andre er ikke av betydning. Revisors subjektive forhold vil være en del av uskikkethetsvurderingen. Slikt forhold vil også kunne tas hensyn til i vurderingen av om vedtak skal fattes."

Finanstilsynet har foretatt en konkret vurdering av de feilene og manglene som er avdekket.

I begge oppdragene Finanstilsynet kontrollerte har revisor avgitt revisjonsberetninger som ikke er understøttet av tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis. Finanstilsynet mener at bestemmelser som er sentrale og grunnleggende for revisjonskvaliteten er overtrådt i begge oppdragene. Revisor har ikke vist forståelse for viktigheten av sentrale elementer i revisjonsutførelsen og har ikke gjennomført revisjonen i samsvar med relevante revisjonsstandarder. Dette gjelder særlig nødvendigheten av å identifisere risikoene i det enkelte oppdrag og planlegge og gjennomføre revisjonshandlinger som kan gi tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis. Finanstilsynet fremhever spesielt manglende revisjonshandlinger knyttet til risiko for misligheter, som det må forventes at revisor har en særlig oppmerksomhet rettet mot i rollen som allmennhetens tillitsperson. Revisor mangler tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis på flere vesentlige poster i regnskapene.

Revisor har videre vist manglende forståelse for nødvendigheten av å dokumentere revisjonsutførelsen på en måte som gjør det mulig å kontrollere om revisjonen har skjedd i samsvar med revisorloven. Slike kontroller er viktig for å sikre kvalitet i revisjonen og er en forutsetning for at Finanstilsynet skal kunne ivareta sin tilsynsrolle. Påståtte handlinger som ikke kan dokumenteres, kan som utgangspunkt ikke ansees å være utført

De overtredelsene som begrunner vedtaket, er de som er sentrale og grunnleggende for revisjonskvaliteten. Finanstilsynet har avdekket mange overtredelser og i begge kontrollerte oppdrag. Finanstilsynet mener at de avdekkede pliktbruddene viser at revisor mangler forståelse for hva som kreves i revisorloven og revisjonsstandardene, herunder viktigheten av å ivareta det

ansvaret og de oppgavene som tilligger oppdragsansvarlig revisor. Rollen som allmennhetens tillitsperson forutsetter at revisorene til enhver tid etterlever de kravene som gjelder til revisjon.

Finanstilsynet vil videre peke på at revisorer har viktige oppgaver i samfunnets bekjempelse av økonomisk kriminalitet. Derfor ser Finanstilsynet svært alvorlig på at plikter etter hvitvaskingsregelverket ikke er overholdt. Likeså ser Finanstilsynet alvorlig på de mangler i revisjonsselskapets kvalitetskontrollsystem som ble avdekket.

Revisor var på tilsynstidspunktet styreleder, daglig leder, kvalitetssyringsansvarlig og anti-hvitvaskingsansvarlig i revisjonsselskapet. Også manglende ivaretagelse av ansvar og oppgaver som tilligger disse rollene er av betydning i vurderingen av revisors skikkethet. Revisor har verken sørget for å etablere et kvalitetsstyringssystem slik revisorloven krever eller at pliktene etter hvitvaskingslovgivningen overholdes.

Etter Finanstilsynets syn viser dette at revisor har vist manglende evne eller vilje til å oppfylle de pliktene som følger av å være godkjent statsautorisert revisor, og at revisor har vist en manglende forståelse for revisors rolle både som kontrollør av årsregnskapet og som allmennhetens tillitsperson. Etter en samlet vurdering mener Finanstilsynet at revisor må anses som uskikket til å være revisor, slik dette vilkåret i revisorloven er å forstå. Det har ikke i forbindelse med tilsynet eller etterpå fremkommet forhold som tilsier at du ikke har kunne ivareta dine plikter. Det er derfor Finanstilsynets oppfatning at det ikke foreligger subjektive forhold som gjør at revisor ikke kan anses som uskikket.

Det fremgår av tilsvaret at du ikke er enig i at lovens uskikkethetskrav er oppfylt. Med henvisning til NOU 2017:15 side 269, hvor det står at det ved tilbakekall skal legges vekt på om revisoren ikke har evne eller vilje til å ivareta sine oppgaver som revisor, anfører du blant annet at *"kan være noen mangler ved revisjonsbevisene, men revisjon bygger på et revisorskjønn og en skeptisk holdning som jeg mener jeg har og som jeg også mener fremgår av både revisjonsplaner og den utførte revisjon. At kontrollører fra Finanstilsynet ville ha utført andre handlinger ved sin utøvelse av revisjon av de samme oppdragene betyr ikke nødvendigvis at mitt skjønn er uriktig"*.

Finanstilsynet viser til punkt 5 over, hvor feil og mangler som ble avdekket ved tilsynet, fremgår.

Under henvisning til at tilbakekall skal være et preventivt tiltak for å hindre uønsket yrkesutøvelse i fremtiden, anfører du at du allerede har gjennomført tiltak. Etter DnRs oppfølgingskontroll høsten 2021 ble det tatt omfattende grep, som har endt opp med fusjon med et annet revisjonsselskap og endret metodikk. Du anfører at oppdragsansvaret for de største sakene er overført til andre, og at du ikke lenger er daglig leder, styreleder eller anti-hvitvaskingsansvarlig. Du anfører at den preventive effekten av kontrollen allerede har inntrefft, og at det ikke i særlig grad vil oppfylle lovgivers intensjon å tilbakekalle godkjenningen. Videre anfører du at Finanstilsynet kun har vurdert to av 280 kunder, og at grunnlaget for tilbakekallet ikke er tilstrekkelig robust eller representativt for kvaliteten på din revisjon generelt.

Finanstilsynet viser til at kontrollen viste mange og gjennomgående mangler ved revisjonen. Flere av manglene ble også påvist ved de to kontrollene til DnR. Når det gjelder etterfølgende tiltak, viser Finanstilsynet til at det er situasjonen på tilsynstidspunktet som er avgjørende for vurderingen av om det foreligger pliktbrudd som kan begrunne vedtak om tilbakekall av godkjenning. Godkjenningsordningen er bygd opp slik at statsautoriserte revisorer skal innrette sin virksomhet i samsvar med gjeldende regler fra det tidspunkt virksomheten starter opp, og skal deretter være oppfylt til enhver tid. At etterfølgende forhold ikke skal tillegges vekt fremkommer blant annet av

Finansdepartementets vedtak av 7. juni 2011 (sak 09/1862) der departementet gir uttrykk for følgende:

"Departementet vil imidlertid understreke at autorisasjonsordningen, herunder Finanstilsynets inspeksjonsvirksomhet ved stedlig tilsyn, ikke har som formål at det skal skje en opplæring av regnskapsfører. Tvert imot er det en forutsetning for autorisasjonsordningen at den som blir tildelt autorisasjon har evne og vilje til å innrette virksomheten i samsvar med gjeldende regler fra første dag."

Denne lovforståelsen er fulgt opp i Finanstilsynets forvaltningspraksis og av Klagenemnden for revisor-, regnskapsfører- og inkassosaker i klagesaker. Også domstolene har sluttet seg til at det er situasjonen på tilsynstidspunktet som danner utgangspunktet for et vedtak om tilbakekall, både etter regnskapsførerloven og revisorloven. Dette fremgår også klart av merknadene til § 14-1 i NOU 2017:15, side 269, som er sitert over.

Finanstilsynet har vurdert, men ikke funnet å legge avgjørende vekt på at revisjonsvirksomheten nå er fusjonert inn i et annet revisjonsselskap og at oppdragsansvaret for de største oppdragene dine er overført til andre samt at du ikke lenger innehar de sentrale rollene i revisjonsselskapets ledelse.

Etter en samlet vurdering mener Finanstilsynet at lovens uskikkethetskrav er oppfylt.

5.4 Finanstilsynets skjønn

Som det fremkommer foran, er vilkårene for å tilbakekalle godkjenningen som revisor til stede. Finanstilsynet *kan* derfor fatte et slikt vedtak. Om det *skal* fattes vedtak ligger innenfor forvaltningens frie skjønn. Det er likevel slik at Finanstilsynet i sin skjønnsutøvelse ikke kan ta utenforliggende hensyn, treffe vilkårlige, uforholdsmessige eller sterkt urimelige avgjørelser, eller drive usaklig forskjellsbehandling.

Du anfører i tilsvaret at et vedtak om tilbakekall alle forhold tatt i betraktning, blant annet at du har arbeidet som revisor i snart 40 år og at kontrollen bare gjaldt to kunder, verken fremstår som nødvendig eller forholdsmessig. Basert på gjennomlesing av andre tilsynsrapporter, anfører du videre at det kan forekomme en form for forskjellsbehandling. Da sistnevnte er et generelt utsagn, er det vanskelig for Finanstilsynet å ta stilling til anførselen. Du har også anført at du har tatt grep rundt driften av revisjonsselskapet, se punkt 5.3, og at et vedtak om tilbakekall i en totalvurdering vil være en for streng reaksjon, som verken er nødvendig eller forholdsmessig.

Finanstilsynet har sett hen til de tiltak som er gjort, men finner ikke å legge avgjørende vekt på dette. Finanstilsynet har også vurdert andre sanksjonsformer, spesielt forbud mot å undertegne revisjonsberetninger, men har ikke funnet grunnlag for å benytte denne sanksjonsformen i stedet for tilbakekall i denne saken.

Offentlig godkjenning og tilsyn med revisorer skal støtte opp under allmennhetens tillit til revisorer og revisjonsinstituttet, og sikre at brukerne av revisjonstjenester skal kunne ha tillit til at godkjente revisorer til enhver tid holder mål faglig sett. Når denne tilliten svekkes som følge av at revisor ikke overholder de reglene som gjelder for virksomheten, må det skje en avveining av hensynet til den enkelte opp mot samfunnsmessige hensyn. De samfunnsmessige hensynene vil være å hindre at det reises tvil om kvaliteten på revisjonen. For å sikre dette vil det være nødvendig å hindre at revisorer som ikke av eget tiltak sørger for at virksomheten drives i samsvar med lovgivningen og at revisjonsoppdragene utføres slik de skal, kan fortsette. Flere av manglene ble også påpekt ved DnRs

kvalitetskontroller, og har vart over tid. At Finanstilsynet ivaretar sin tilsynsrolle, er også av sentral betydning for tilliten. Det vil være negativt for oppdragsgiverne, revisoryrket og revisjonsinstituttet om revisorer som grovt og gjentatt har overtrådt sentrale plikter som følger av lov eller forskrifter, fortsatt skal inneha offentlig godkjenning. I en avveining av hensynet til den enkelte opp mot samfunnsmessige hensyn finner Finanstilsynet at det er nødvendig å fatte et vedtak om tilbakekall av godkjenningen som statsautorisert revisor og at et slikt vedtak ikke vil være uforholdsmessig.

Finanstilsynet er innforstått med at et vedtak om tilbakekall er svært inngripende for den vedtaket retter seg mot. I vurderingen av om det vil være sterkt urimelig har Finanstilsynet vurdert om det foreligger forhold som gjør det urimelig å fatte vedtak om tilbakekall. Det vises til sitatet fra lovutvalgets utredning punkt 10.3 om at det kan tas hensyn til revisors subjektive forhold også i vurderingen av om vedtak skal fattes. Etter Finanstilsynets syn foreligger det ikke subjektive forhold som tilsier at et vedtak om tilbakekall blir sterkt urimelig. De tiltak som er beskrevet i tilsvaret, herunder innfusjonering i et annet revisjonsforetak endrer ikke denne konklusjonen.

Finanstilsynet har kontrollert revisors etterlevelse av revisorloven og har avdekket en rekke pliktbrudd i sentrale deler av en årsregnskapsrevisjon, og ved driften av revisjonsselskapet. Den nærmere omtalen av Finanstilsynets konklusjoner og begrunnelse for disse viser at det ikke er lagt vekt på utenforliggende hensyn.

Et vedtak om tilbakekall i denne saken bygger på de hensyn som autorisasjonsordningen for revisorer skal ivareta, og ligger innenfor både Finanstilsynets og klageinstansens forvaltningspraksis. Et vedtak vil derfor verken være vilkårlig eller innebære usaklig forskjellsbehandling.

Finanstilsynet mener at vedtak om tilbakekall skal fattes i denne saken.

6. Vedtak

Finanstilsynet har i dag fattet følgende vedtak:

Med hjemmel i revisorloven § 14-1 første ledd, bokstav a) kalles [redacted] sin godkjenning som statsautorisert revisor tilbake.

Vedtaket iverksettes 1. august 2023.

Dette vedtaket kan påklages tre uker etter at det er mottatt. Klageinstans er Klagenemnden for revisor- regnskapsfører- og inkassosaker. En eventuell klage sendes til Finanstilsynet. Reglene i forvaltningsloven §§ 18 og 19 om innsyn i sakens dokumenter gjelder.

Det gjøres oppmerksom på retten til å anmode om utsatt iverksettelse av vedtaket, jf. forvaltningsloven § 42.

For Finanstilsynet

Anne Merethe Bellamy
direktør

Anders S. Hole
seksjonssjef

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.